

Tiril Rødahl Myran

Krass og mandig eller øm og kvinnelig?

En komparativ undersøkelse av Amalie Skrams forfatterbilde i 1890-1915 og 1980-årene

Masteroppgave i lektorutdanning i språkfag

Veileder: Silje Haugen Warberg

Mai 2019

Tiril Rødahl Myran

Krass og mandig eller øm og kvinnelig?

En komparativ undersøkelse av Amalie Skrams
forfatterbilde i 1890-1915 og 1980-årene

Masteroppgave i lektorutdanning i språkfag
Veileder: Silje Haugen Warberg
Mai 2019

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet
Det humanistiske fakultet
Institutt for språk og litteratur

 NTNU
Norwegian University of
Science and Technology

Forord

Denne masteroppgaven markerer avslutningen på fem spennende og lærerike år som lektorstudent ved NTNU. Studietiden har vært både fin og utfordrende, og det er vemodig å skulle levere inn masteroppgaven og si meg ferdig med studietiden. På samme tid er det godt å bli ferdig med en krevende, men samtidig interessant og lærerik skriveprosess.

Først og fremst vil jeg takke min fantastisk veileder Silje Haugen Warberg, for all den gode hjelpen du har gitt meg i dette masterarbeidet. De tilbakemeldingene jeg har fått og samtalene vi har hatt rundt oppgaven har vært uvurderlige i arbeidsprosessen.

Så vil jeg takke mine foreldre for all støtten gjennom en tidvis krevende studietid og for at dere alltid motiverer meg til å gjøre mitt beste.

I tillegg vil jeg rette en takk til mine medstudenter i Kosegruppa for skrivepressede studenter for å ha gjort den siste perioden av skriveprosessen produktiv, men også for det sosiale samværet og lunsjpauser i en hverdag preget av skriving.

Til slutt vil jeg takke Roy, som gjennom hele studietiden har vært min beste venn. Du har alltid støttet meg gjennom prosessen, og vært med på både oppturer og nedturer. I tillegg har ditt bidrag i form av korrekturlesing gjort oppgaven mer sammenhengende og meningsfull enn den ellers ville blitt.

Tiril Rødahl Myran

Mai 2019

Innholdsfortegnelse

FORORD	V
INNLEDNING	1
AMALIE SKRAM I LITTERATURHISTORIEN	2
KAPITTEL 1. HISTORIOGRAFI/LITTERATURHISTORIOGRAFI OG FORFATTERBILDER	7
HVORFOR HAR VI LITTERATURHISTORIE?	7
LITTERATURHISTORIOGRAFISKE PROBLEMSTILLINGER.....	10
SKIFTENDE FORFATTERBILDER OG LITTERATURHISTORIENS ROLLE	12
FORFATTERENS DOMINANS, DØD OG GJENOPPSTANDELSE I LITTERATURTEORIEN.....	13
KVINNELIGE ELLER KJØNNEDE FORFATTERBILDER OG FEMINISMEN	16
KAPITTEL 2. ETABLERINGEN AV ET KJØNNET FORFATTERBILDE, 1890-1915	19
"[D]EN MANDIGSTE, DEN MEST HAANDFASTE PEN": HENRIK JÆGER (1854-1895).....	20
"HAARDE MANDS-BØGER, SKREVNE AF EN KVINDE": JUST BING (1866-1954)	23
"HER FINDES IKKE MANGE GLIMT AF POESI": CARL NÆRUP (1864-1931)	26
"...DEN STORE KVINDELIGHETS VARME HJERTE...": ANTONIE TIBERG (1878-1952)	29
"...FREKK, FREIDIG OG UBARMHJERTIG BLOTTENDE, MEN MEST AV ALT 'SANDHETSKJÆRLIG'": HELENE LASSEN (1858-1931)	32
MANDIG ELLER KVINDELIGHETENS VARME HJERTE?.....	34
KAPITTEL 3. REKANONISERINGEN AV AMALIE SKRAM, 1980	35
AMALIE SKRAM, EN GROV FORFATTER: IRENE ENGELSTAD	35
BORGERKVINNEN OG EKTESKAPET: WILLY DAHL.....	38
KVINNEN I SAMFUNNET: LERVIK, IVERSEN OG ØVERLAND	41
VIDEREFØRINGEN AV FORFATTERBILDET.....	43
KONKLUSJON	45
LITTERATURLISTE.....	49
MASTERARBEIDETS RELEVANS FOR VIRKET SOM LEKTOR	
SAMMENDRAG.....	
ABSTRACT	

Innledning

I 1951 ble Borghild Kranes bok *Amalie Skram og kvinnens problem* utgitt. Innledningsvis stiller Krane spørsmålet: “[V]ar hun først og fremst mandig og motig, eller var hun i grunnen Kvinnelig og øm?” (1951: 7). Spørsmålet har Krane stilt seg på grunn av fremstillinger, blant annet i litteraturhistorien, av Amalie Skram som både en mandig og krass, men også som en øm og kvinnelig forfatter (1951: 6). Disse to forfatterbildene går igjen i litteraturhistoriske utgivelser både før og etter Kranes. De henger sammen med ulike litteraturhistorikers syn på forfattervirksomheten og kjønn, og med den perioden hvor skildringen ble skrevet. I denne masteroppgaven har jeg undersøkt dette kontrastfylte og kjønnede forfatterbildet knyttet til Amalie Skram gjennom to overordnede forskningsspørsmål: 1) Hvordan etableres forfatterbildet av Skram i hennes levetid, og hvilken rolle spiller kjønn i de tidlige fremstillingene av henne? 2) Hvordan videreføres dette forfatterbildet når Skram i 1980-årene hentes inn i litteraturhistoriske verk som har som mål å knytte henne til en kvinnelig litterær tradisjon? Oppgaven blir med andre ord en undersøkelse av hvordan forfatterbildet av Amalie Skram har endret seg gjennom historien, basert på en komparativ undersøkelse av utvalgte litteraturhistoriske og biografiske verk fra henholdsvis årene mellom 1890-1915 og 1980-tallet.

Selv mener Krane at de to forskjellige forestillingene om Skram baserer seg på samfunnets overbevisning om at kvinner og menn er forskjellige. Forventningene som stilles til kjønnene, er såpass forankret i mennesket at det å bryte med forventningene vil få menn til å fremstå som kvinnelige, og motsatt (Krane, 1951: 7). Krane oppsummerer forventningene til personlighet, følelser og atferd hos kjønn med at kvinnen skal være myk og øm, mens mannen skal være hard, krass og kanskje også brutal i sin væremåte (Ibid). Mannen som skaper, er ærlig i sin litterære produksjon, i kontrast til kvinnen, som er flyktig og upålitelig (Ibid). Skram brøt med sin tids forventninger til kvinner både gjennom *at* hun skrev og *hva* hun skrev, og det er slik sett ikke overraskende at kjønn tidlig ble en del av vurderingene av henne. Men selv om samfunnet og forventningene til kjønn endrer seg, er det også slik at Skram fortsatt er det samme biografiske mennesket, og litteraturen hennes endrer seg ikke. Når beskrivelsene av henne likevel er i stadig endring, handler det altså om hvilket bilde det er som skapes av Skram i kulturen, blant annet gjennom beskrivelsen av henne i litteraturhistoriske verk og biografier, og ikke hvem den “ekte” Skram var.

I denne oppgaven er det disse varierte, men tydelig *kjønnede* fremstillingene av Skram som undersøkes. Oppgaven søker ikke etter å finne en fasit for hvem Skram var som menneske og forfatter, men å se på de framstillingene eller forfatterbildene som blir skapt av henne i ulike litteraturhistorier og til ulike tider. Jeg er særlig interessert i å utforske dette med utgangspunkt i en kvinnelig forfatter, da mitt inntrykk over lengre tid har vært at fremstillingen av kvinnelige forfattere har endret seg i større grad enn mannlige. Skram var, og har igjen blitt, en av de mest kjente norske forfatterne i Norge. Som Krane allerede påpekte i 1951, har hun lenge blitt tillagt tydelig kjønnede kvaliteter og egenskaper.

Det er viktig å etablere bakgrunnen for de ulike beskrivelsene og forfatterbildene som tegnes av Skram før jeg trekker linjer mellom de to periodene jeg gjør nedslag i. Jeg kommer først til å gjøre rede for det metodisk-teoretiske grunnlaget jeg benytter, ved å drøfte litteraturhistoriografi som metode og hvordan jeg forstår begrepet «forfatterbilde». Deretter skal jeg ta for meg de to periodene med litteraturhistorie som jeg har avgrenset oppgaven til. Det første analysekapittelet beskriver og analyserer den eldre litteraturhistorien fra årene mellom 1890 og 1915, og det neste beskriver og analyserer litteraturhistorien fra 1980-tallet. Jeg vil fortløpende sammenligne de funnene jeg gjør meg fra hver periode, for å kunne si noe om hvordan forfatterbildet av Skram har endret seg mellom de to periodene. Avslutningsvis vil jeg samle trådene og komme tilbake til de overordnede forskningsspørsmålene som jeg presenterte ovenfor.

Amalie Skram i litteraturhistorien

Sandra M. Gilbert og Susan Gubar viser i *The Madwoman in the Attic* fra 1979 hvordan tradisjonen er at den mannlige forfatteren skaper sitt litterære univers, slik Gud, eller Faderen, skapte verden (2000: 4). Litteraturen har altså vært mannens arena, der mannen, som forfatter, blir skaperen i sitt fiksjonsunivers. Dette bildet av den mannlige forfatteren har blitt bevart i litteraturhistorien opp gjennom tidene som en følge av blant annet menns generelt høyere utdanningsnivå, og dette har ifølge Gilbert og Gubar figurert som et gjennomtrengende bilde av forfatteren i den litterære verden (2000: 4). Den etablerte tanken var at det er mannen som skriver og fantaserer, mannen skal utfordre samfunnet med sin kunst, mens kvinnene som gjorde det samme ble oppfattet som mindre kvinnelige. Likevel begynner flere kvinnelige forfattere å markere seg i løpet av 1800-tallet, noen utfordret forfatterrollen, andre tilpasset seg rollen som kvinnelig forfatter.

Mads Claudi beskriver hvordan kvinnelige forfattere møtte større aksept innenfor det kreative forfattersykket fra midten av 1800-tallet. I årene mellom 1840 og 1880, skulle de kvinnelige forfatterne føye seg etter samfunnets og menns krav og forventninger til litteraturen de produserte (Claudi, 2013: 171). Fra 1880-årene var det flere kvinnelige forfattere som utfordret rollen som var tildelt kvinnelige forfattere, de ønsket ikke å passe inn, men å kreve sin plass (Ibid). Amalie Skram var en av disse kvinnene. Det forfatterbildet som etableres av Skram er mandig fra første stund på grunn av at hun utfordret forventningene til henne som kvinne. Skram utfordret de forventningene som ble stilt til henne som kvinnelig forfatter. Likevel tok det tid før de kvinnelige forfatterne fikk samme anerkjennelse og behandling som de mannlige forfatterne. Dette er tydelig i litteraturhistoriene som ble utgitt i Norge på slutten av 1800-tallet og tidlig 1900-tall, altså den første litteraturhistoriske perioden jeg skal analysere.

Starten på den første litteraturhistoriske perioden jeg skal undersøke, markeres av Henrik Jægers *Illustreret norsk litteraturhistorie* fra 1896, som ble utgitt i tre bind. Ottar Grepstad beskriver i *Det litterære skattkammer* hvordan dette var den mest omfattende litteraturhistoriske fremstillingen skrevet i Norge (1997: 54). Som den første virkelig store norske litteraturhistorien, har dette verket vært svært betydningsfullt for senere litteraturhistorikere. For de som arbeidet med litteraturhistorie i årene etter 1896, ble disse tre bindene en viktig kunnskapsbase. Jægers litteraturhistoriske skildringer førte derfor til en rekke etablerte holdninger til forfattere, og satte en standard for hvordan fokuset på litteraturhistorien skulle være i Norge. I de følgende årene ble det skrevet en god del litteraturhistoriske verk i ulike utgaver, de fleste er skrevet av menn, men noen få kvinnelige litteraturhistorikere har fått satt sitt preg på litteraturhistorien i årene frem til 1915. Det er fem verk jeg har valgt å inkludere i masterarbeidet mitt. Det første er Henrik Jægers *Illustreret norsk litteraturhistorie* fra 1896, en av de første store litteraturhistoriske verkene utgitt i Norge. Det andre verket er Just Bings *Norsk litteraturhistorie* fra 1904, han var en litteraturhistoriker med fokus på linjene mellom forfatternes liv og verker. Den tredje og siste mannlige litteraturhistorikeren jeg har inkludert i oppgaven, er Carl Nærups med boken *Illustreret norsk litteraturhistorie* fra 1905, et verk som ifølge Nærup beskriver godt selv som "... mere af kritisk skildrende og refererende end af litteraturhistorisk Art" (1905: uten sidetall). Den første av de to kvinnelige litteraturhistorikerne jeg behandler, er Antonie Tiberg, med biografien *Amalie Skram som kunstner og menneske* fra 1910. Dette er en biografi som tar for seg hele Skrams liv og inkluderer bakgrunnen for flere av Skrams litterære utgivelser. Det at Tiberg har benyttet seg av analyser av litteratur i tillegg til å biografisk skildre Skram, mener jeg begrunner at dette biografiske verket passer inn i en

litteraturhistoriografisk undersøkelse. Til slutt har jeg inkludert det litteraturhistoriske kapittelet i boken *Norske kvinner : en oversigt over deres stilling og livsvilkaar i hundredeaaret 1814-1914* utgitt i 1914. Kapittelet er skrevet av Helene Lassen, som var aktiv i kvinnesaken sammen med bokens to redaktører, Fredrikke Mørck og Marie Høgh.

Samfunnets forventninger og holdninger til kjønn har over tid endret seg, noe som også speiles i litteraturhistorien fra siste halvdel av 1900-tallet. Selv om beskrivelsene av Skram som mandig ikke lenger er aktuelle blir det i løpet av årene et større fokus på kvinnen og de kvinnelige forfatterne i Norge. Forfatterrollen var derfor fortsatt kjønnnet også i denne perioden, men av en annen grunn enn tidligere. Dette var en naturlig følge av en feministisk bølge som sveipet over store deler av verden. Dette fokuset på kvinnelige forfattere førte til at feminisme blir et viktig stikkord for denne perioden. Det er i tillegg tydelig i store deler av litteraturhistorien at de kvinnelige forfatterne skulle opp og frem. Dette gjaldt ikke bare de som var aktive forfattere i denne perioden, men også deres forgjengere, som nå skulle både leses og studeres på ny. De litteraturhistoriske skildringene av kvinnelige forfatterne skulle opp på nivå med skildringene av de mannlige og flere litteraturhistoriske verk som kun tok for seg kvinnelige forfattere ble produsert. Mads Claudi beskriver hvordan denne bevegelsen førte til økt interesse og mange nye utgivelser av litteratur skrevet av kvinner (2013: 187).

Amalie Skram og Camilla Collett ble i denne perioden utpekt som de virkelig store norske kvinnelige forfatterne fra 1800-tallet som ble populære og aktuelle på ny. Collett og Skram er i tillegg de eneste kvinnelige forfatterne som er inkludert i *Den norske litterære kanon 1700-1900* skrevet av Erik Bjerck Hagen, Jon Haarberg, Jørgen Magnus Sejersted, Tone Selboe og Petter Aaslestad, utgitt i 2009. Til sammenligning er 11 mannlige forfattere inkludert i kanon, av de forfatterne som var aktive perioden 1700-1900. Disse to kvinnelige forfatterne er inkludert i litteraturhistorien i begge periodene jeg arbeider ut fra, og litteraturhistorien fra 1980-årene viser tydelig at kjønn er i fokus, men med en vesentlig annen inngang enn i den første perioden jeg har analysert. Målet nå er å gi kritiske vurderinger av hvordan forfatterne har blitt kjønnnet og å bidra til rekanoniseringer.

Det er tre verk jeg har valgt å fokusere på i denne perioden. Det første er *Norsk kvinnelitteraturhistorie* fra 1988 med Irene Engelstad, Jorunn Hareide, Irene Iversen, Torill Steinfeld, og Janneken Øverland som redaktører. Deretter *Norges litteratur*, skrevet av Willy Dahl. Til slutt *Kvinnenes kulturhistorie* med Kari Vogt, Sissel Lie, Karin Gundersen og Jorunn

Bjørgum i redaksjonen. I disse litteraturhistoriene vil et skifte i fokuset på Skram og det etablerte forfatterbildet hennes være tydelig. Skildringene har endret seg på ulike måter, men kjønn er fortsatt viktig for måten Skram blir inkludert på i disse litteraturhistoriene.

Bakgrunnen for de litteraturhistoriske endringene kommer som følge av nye impulser, ny forskning, og samfunnsendringer. Hvordan endrer det kjønnete forfatterbildet av Skram seg over tid og hvorfor? Amalie Skram som forfatter har skapt engasjement siden hennes utgivelse av *Constance Ring* i 1885, og dette er godt synlig i de litteraturhistoriske verkene jeg analyserer. Det å undersøke litteraturhistorien fra Skrams egen tid, ser jeg på som nødvendig for å forstå det kjønnete litteratursynet i den perioden Skram var aktiv. Det var imidlertid vanskeligere å velge en annen periode å sammenligne med, da det å dekke hele utviklingen fram til vår egen samtid ville blitt en for omfattende oppgave. Litteraturhistorien etter 1970-tallet, som i større grad var mer orientert mot kvinnelige forfattere, så jeg imidlertid på som spesielt relevant og interessant i en komparativ oppgave som tar utgangspunkt i kjønnete forfatterbilder. I Norge kom mange av de større litteraturhistoriske verkene som tok opp i seg tidens feministiske impulser ut i løpet av 1980-årene. Sammenligningen av disse to periodene vil kunne vise noen av sammenhengene mellom litteraturhistoriske endringer og samfunnsendringer som blir aktuelle når forfatterbilder etableres og endres.

Kapittel 1. Historiografi/litteraturhistoriografi og forfatterbilder

Denne oppgaven er en komparativ litteraturhistoriografisk oppgave, som analyserer og diskuterer forfatterbildet av Skram, og hvorvidt forfatterbildet videreføres fra 1890-1915 til 1980-årene. Derfor må en del forklaringer av begreper etableres før jeg gjennomgår de litteraturhistoriske verkene fra de to periodene jeg skal analysere.

Det har vært et premiss for meg i denne oppgaven å vise hvordan litteraturhistoriske og biografiske fremstillinger, har vært, og fortsetter å være svært viktige når forfatterbilder etableres, utvikles og noen ganger endres. Dette gjør det nødvendig å si noe om litteraturhistorier og deres betydning for litteraturen og studiet av litteratur og forfattere. I tillegg til hvordan vi kan forske på litteraturhistorie, det vil si gjennom litteraturhistoriografi, og hvilke problemstillinger som blir viktige da. Til slutt hva et forfatterbilde egentlig er, teoretisk sett, og hvordan synet på forfatteren har endret seg opp gjennom tidene, med vekt på de to periodene: 1890-1915 og 1980-årene.

Hvorfor har vi litteraturhistorie?

I det første korpuset jeg utforsker, som ble skrevet i Skrams levetid, var litteraturhistorien en forholdsvis ny disiplin i Norge. Litteraturhistoriene hadde ulike former, men de fleste tok for seg litteraturen i Norge, enten kronologisk, ut fra hvilken tidsperiode forfatteren var aktiv, når de ble født, eller ut fra deres kjønn eller status. Denne metoden å skrive litteraturhistorie på endrer seg fra årene mellom 1890-1915 og frem til 1980-tallet. Det er viktig å påpeke at den moderne formen for litteraturhistorieskriving fikk sitt utspring på 1800-tallet i Europa (Thomsen og Larsen, 2005: 7). Altså var ikke litteraturhistorieskriving et gammelt forskningsfelt i denne perioden, og de eldre litteraturhistorikerne har derfor ikke hatt mye tidligere forskning å basere sine utgivelser på, i form av tidligere litteraturhistoriske arbeider og annen forskning innenfor litteraturfeltet. Dette førte til at litteraturhistorieskriving kunne være svært tidkrevende og vanskelig å gjennomføre. Hans Ulrich Gumbrecht beskriver hvorfor det i det hele tatt var behov for en litteraturhistorie, og hvorfor denne perioden markerte starten på en egen historie for litteraturen og forfattere.

Jeg har valgt å benytte meg av Gumbrechts teorier om litteraturhistoriens fremvekst for å vise til ulike mulige historiske bakgrunner for hvordan litteraturhistorien oppstod. Dette valget har jeg gjort da Gumbrecht beskriver to mulige bakgrunner som fremstår som betydningsfulle satt

inn i et historisk perspektiv. Gumbrecht beskriver, i *Litteraturens historie*, to mulige bakgrunner for litteraturhistorien behov og fremvekst. Den første mulige bakgrunnen er "... opkomsten af en "historie", der opfattes som samlet subjekt for en flerhed af udviklinger" (2005: 83). Gumbrecht beskriver denne historieoppfatningen som nødvendig grunnet den europeiske verdensdelens utvikling, og behov for et eget begrep som omfattet litteraturen som et eget felt. På det viset ble litteraturhistorien et eget studiefelt ved siden av forskningsfeltet historie (Ibid). Den andre mulige bakgrunnen for litteraturhistorie beskriver Gumbrecht som "... dannelsen af en bevissthet om "litteraturens" og "kunstens" særstatus som praksisformer..." (2005: 84). Denne typen bevissthet, som Gumbrecht beskriver, startet som en erfaring om hva litteraturbegrepet er. Tanken om hva litteratur er førte igjen til et naturlig behov for å vise historien i gjennomganger og oppsummeringer (Ibid).

Begge teoriene som Gumbrecht presenterer fremstår som valide. Spesielt med tanke på fremveksten av både mannlige og kvinnelige forfattere innenfor ulike litterære praksiser gjennom 1800-tallet. I Norge representeres denne perioden ofte av forfattere som Amalie Skram, Camilla Collett, Ibsen, og Bjørnson, et lite utvalg fra en stor bevegelse. Denne fremveksten førte og til en utvikling av litteraturhistorie i Norge, markert med Henrik Jægers *Illustreret norsk litteraturhistorie*. Litteraturhistorieskrivingen har endret seg over tid, noe som fører til forskjeller i fremstillingen av forfattere. Gumbrechts teorier om fremveksten til litteraturhistorie kan dermed overføres inn i teorier om litteraturhistorisk utvikling. Utviklingen av litteraturhistorieskrivingen følger trender ellers i samfunnet, noe som er tydelig når en ser på hvordan litteraturhistoriene har blitt skrevet opp gjennom tidene. Hva som har vært i fokus om så det er forfatterens liv, litteraturen eller både og. Hvordan litteraturhistorikerne begrunner sine valg og de skildrer litteraturen endrer seg også. Som en videreføring av Gumbrechts teorier har utviklingen innad i litteraturhistorien ført til nye metoder for litteraturhistorieskriving. På samme måte som litteraturhistoriens fremvekst på 1800-tallet, ser vi en utviklingen til en ny type litteraturhistorien fra 1980-tallet, ved fremveksten av litteraturhistorie som fokuserer på mer spesifikke områder slik som *Norsk kvinnelitteraturhistorie* utgitt i tre bind mellom 1988 og 1990.

I tillegg ser jeg og på det som relevant å nevne at det er og er forskjeller mellom de ulike litteraturhistorikerne som er brukt i oppgaven for å understreke at ikke alle forholdt seg til de samme ideene og tankene rundt litteraturen og forfatterbilder, og deres personlige overbevisninger vil bidra til forskjellene mellom de ulike litteraturhistoriene i begge periodene.

Bakgrunnen for disse forskjellene er blant annet basert på deres egne overbevisninger i tillegg til ulike utdanningsbakgrunner. Disse personlige overbevisningene litteraturhistorikerne har om litteraturen og forfattere, endrer seg med tiden og fører og til at en må stille spørsmålet om det eksisterer et teoretisk grunnlag for å i det hele tatt kunne ha en litteraturhistorie.

I løpet av 1970-tallet ble det stilt spørsmål om hvorvidt litteraturhistorieskriving hadde et godt nok grunnlag til til å kunne beskrives som en god og sann forskningsmetode. Atle Kittang skriver i *Om litteraturhistorieskriving* fra 1983, hvordan litteraturhistorien ikke er en objektiv, men fortellinger om litteratur og forfattere skrevet av litteraturhistorikere. Fortellinger som i stor grad har vært påvirket av tiden da litteraturhistorien ble skrevet, (1983: 94-95). Kittang skriver hvordan ”Kunnskap om fortida blir her medvite innvevd i ein diskurs som primært tar sikte på et aktiv forståing av nåtida” (1983: 95). Altså er det problematisk, om ikke umulig, for en litteraturhistoriker å vise et objektivt bilde av historien. Dette betyr derfor at teoretisk sett er de eldre litteraturhistoriske utgivelsene nærmere en sannhet enn de moderne, som skildrer Skram i et helt annet samfunn. Derfor har disse litteraturhistorikerne måttet vært nødt til å forestille seg samfunnet og tiden da Skram produserte sin litteratur.

Akkurat disse forestillingene, endringene og trendene innenfor litteraturen og litteraturhistorien har og ført til spørsmål om litteraturhistorie egentlig er mulig. Edvard Beyer har i *Forskning og formidling* skrevet om hvordan litteraturhistorie i seg selv er vanskelig å skrive, om ikke også umulig grunnet “den litterære totalitet” (1990: 257). Litteraturhistorien er altså stor, omfattende, og konstant i bevegelse, noe som gjør at det å produsere rent litteraturhistoriske verk har vist seg problematisk. Det Beyer i 1990 derfor foreslår, er å skrive litteraturhistorie på en mer avgrenset måte ved at litteraturhistorikeren redegjør for noen klare premisser for sin litteraturhistorieskriving (1990: 258). Eksempler på metoder som litteraturhistorikeren kan benytte seg av da, er å skrive om en enkelt periode, om en spesiell type litteratur eller å skrive om en avgrenset gruppe med forfattere. Ved å benytte seg av denne metoden vil litteraturhistorien bli mer dyptgående og spesialisert på enkeltområder, i motsetning til den metoden som overfladisk dekker absolutt all litteraturhistorie.

Per Thomas Andersen mener på sin side at en må se litteraturhistorien for hva det er, nemlig en fortelling fortalt av en forteller. Det historiske som har skjedd og gjenfortellingen av historiske hendelsen er to forskjellige ting, boken er ingen “... fasit for norsk litteratur” (Andersen, 2012: 718). Andersen trekker også inn David Perkins drøftinger av hvorvidt litteraturhistorie i det

hele tatt er mulig. Perkins beskriver i likhet med Beyer at en litteraturhistorie må fokusere på et utvalg litteratur basert blant annet på en “idé”, et “princip”, eller en “geist”, altså en ånd (Perkins, 2005: 45-46). Andersen understreker hvordan litteraturhistorien er problematisk, og selv om litteraturhistorien har hatt dårlig kurs blir det fortsatt produsert. På grunn av dette må en være klar over at litteraturhistorie fortsatt bare er en historie (Andersen, 2012: 718). “... den historiske bevissthet selv er av historisk art” (Ibid). Slik som Andersen og Perkins beskriver er litteraturhistorie fortsatt en fortelling om litteraturen. Det er ikke en forskningsmetode med konstante og evigvarende resultater, men fortellinger som endrer seg over tid.

Altså er problematikken knyttet til den altomfattende litteraturhistorien spesielt relevant i de litteraturhistoriske utgivelsene fra 1980-tallet. Disse utgivelsene forholder seg til et utvalg litteratur basert på for eksempel forfatterens kjønn. Ofte kan hele det litteraturhistoriske verket være viet til kvinnelige forfattere, eller skille ulike litterære prosesser opp i kategorier. Derfor er det viktig å se hvilke typer litteraturhistoriske verk en finner fremstillinger av Skram og hennes litteratur. Det å se på skildringene av Skram med et litteraturhistoriografisk syn, vil bidra til å forstå prosesser i litteraturhistoriens utvikling med tanke på hvordan litteraturhistorien er skrevet i ulike perioder og av ulike litteraturhistorikere.

Litteraturhistoriografiske problemstillinger

Innledningsvis har jeg skrevet om at dette er en litteraturhistoriografisk oppgave. Litteraturhistoriografien er nødvendig for å undersøke litteraturhistorie i ulike tidsperioder og så komparativt undersøke de ulike verkene. Dette er teoretisk relevant for metoden som jeg bruker i dette masterarbeidet. For å skulle forstå forfatterbildet av Amalie Skram i ulike tidsperioder og i ulike litteraturhistoriske utgivelser bør litteraturhistorien undersøkes med litteraturhistoriografisk forskningsmetode. Metoden vil kunne belyse litteraturhistoriske forskjeller og bidra til å finne ut hvordan forfatterbildet av Amalie Skram har endret seg mellom de to periodene. For å kunne benytte meg av denne metoden må jeg forklare hva litteraturhistoriografi betyr og hva det egentlig er.

Før jeg går inn på hva litteraturhistoriografi er skal jeg beskrive hva selve ordet *litteraturhistoriografi* innebærer. Hva litteraturhistorie er, og noen teorier om hvordan dette fenomenet oppstod er allerede beskrevet. Derfor skal jeg beskrive hva historiografi betyr først og fremst læren om den nedskrevne historien gjennom tidene. Historien endres stadig som følge av nye funn, og nye impulser fra blant annet samfunnet vi lever i. Disse endringene kan føre

med seg større eller mindre endringer, og gjør det derfor nødvendig med en historiografi som kan studere blant annet disse endringene som foregår over tid.

I det følgende har jeg særlig forholdt meg til Mads Rosendahl Thomsen og Svend Larsens bok *Litteraturhistoriografi* fra 2005. Veldig forenklet beskriver de litteraturhistoriografien som læren om litteraturhistorien (Thomsen og Larsen, 2005: 7). “Når man har litteratur, har man også litteraturhistorie. Og har man litteraturhistorie, har man også litteraturhistoriografi, forstået som læren om, hvordan man skriver litteraturhistorie” (Thomsen og Larsen, 2005: 7). Med bakgrunn i teoriene og de ulike synene på hva litteraturhistorie er, åpner det opp for at en må undersøke og forstå den litteraturhistorien som eksisterer.

Det er særlig to aspekter ved litteraturhistoriografien som er relevant i denne oppgaven, som Thomsen og Larsen legger frem på denne måten: “Man skal først utvikle en litteraturoppfattelse, så man kan betrakte litteratur som et grunnleggende historisk fænomen” i tillegg til “...man skal også først danne en historieoppfattelse, der placerer menneskelig kreativitet som et afgørende moment i en historisk proces” (2005: 7). Disse to stegene er vesentlige for å skulle kunne kalle litteraturhistoriografi for et vitenskapelig og kulturelt prosjekt (Ibid). Altså er det at kreativiteten som fenomen undersøkes som et historisk fenomen, det som gjør litteraturhistoriografien til en forskningspraksis.

For å gå dypere inn på hva Thomsen og Larsen mener når de skriver at litteraturhistoriografi er læren om litteraturhistorien, vil jeg beskrive tre dimensjoner som de har satt læren inn i. Disse tre dimensjonene gir et dypere dykk inn i hva denne forskningspraksisen innebærer og hva som gjør det til den vitenskapen den er. De tre dimensjonene er: den teoretiske refleksjonen, den metodiske refleksjonen, og den historiske refleksjonen (Thomsen og Larsen, 2005: 10-11). Disse tre dimensjonene gjør litteraturhistoriografien til en selvstendig litteraturvitenskapelig aktivitet (Thomsen og Larsen, 2005: 12). Litteraturhistoriografi er derfor en forskningsdisiplin, på lik linje med historiografien, som skal hjelpe oss til å forstå litteraturhistoriske prosesser og den litteraturhistoriske utviklingen som har vært. Da jeg skal undersøke forfatterbildet av Skram i ulike litteraturhistoriske verk og biografier vil litteraturhistoriografien fungere som en teoretisk-metodisk inngangsport. For å kunne besvare problemstillingen som handler om en enkelt forfatter, nemlig Skram, i ulike litteraturhistoriske perioder, må jeg og se på bildet de ulike litteraturhistorikerne konstruerer av Skram opp gjennom tidene. Den teoretiske

dimensjonen må derfor omfatte en klar forståelse av hva et forfatterbilde er og hvordan det kan knyttes til litteraturhistoriske praksiser.

Skiftende forfatterbilder og litteraturhistoriens rolle

Litteraturforsker Jon Helt Haarder oppsummerer kort hva et forfatterbilde er: “*Forfatterbildet* er det billede af en forfatter og hendes værk som offentligheden på baggrund af både værket og forfatterens øvrige optræden danner seg” (Helt Haarder, 2014: 30). Det er altså et skapt bilde av Skram som analyseres i denne oppgaven. Hvordan litteraturhistoriene skaper bilder av Skram basert på hennes litterære produksjoner og henne som person.

Bruken av begrepet “forfatterbildet” handler da om den fremstillingen som blir gitt av forfatteren: Hvordan forfatteren blir fremstilt, hvorfor disse beskrivelsene blir brukt, i tillegg til å se på de historiske forskjellene i forfatterbildet. I dette arbeidet har jeg undersøkt hvordan litteraturhistorien og litteraturvitenskapen har forholdt seg til forfatterbildet opp gjennom historien. Det som jeg har sett på som mest relevant er derfor hva slags trender som har eksistert innenfor litteraturforskningen når det kommer til syn på forfatteren og litteraturen. Jeg har sett på likheter og ulikheter i litteraturhistoriene og sammenlignet funnene med hverandre i tillegg til de endringene og utviklingene som kan ha påvirket det jeg her kaller *forfatterbildet*.

Opp gjennom årene har forfatterbildet endret seg betydelig i ulike retninger både når det kommer til hva det betyr å være forfatter og hvilket fokus som skal rettes mot forfatteren. Hvor viktig er det for leseren å vite hvem forfatteren er, hvorfor skal man i det hele tatt besitte kunnskap om forfatteren bak litteraturen en leser. Litteraturforskere er uenige seg imellom om hvor relevant forfatterbildet er for litteraturen, og spørsmålene knyttet til dette har hatt en sentral rolle i litteraturteorien opp gjennom hele 1900-tallet. Selv om det alltid vil være uenighet mellom forskerne, har imidlertid strømningene i litteratursynet ofte vært like i perioder. Disse strømningene har til en viss grad vært basert på trender innenfor litteraturen og samfunnsutviklingen. Litteraturhistorikerne i begge periodene jeg skriver om har hatt et forfatterorientert blikk: forfatteren er viktig, selv om det er store endringer i hvordan og hvorfor en ser på forfatteren. I det følgende vil jeg kort redegjøre for de bredere linjene i denne utviklingen.

Forfatterens dominans, død og gjenoppstandelse i litteraturteorien

For å besvare spørsmålet om hva slags forfatterbilde som blir konstruert av Amalie Skram, er det viktig å forstå de rådende trendene innenfor litteraturhistorisk produksjon. Claudi beskriver at gjennom hele andre halvdel av 1800-tallet, rådet det vi ofte kaller “historisk-biografisk-metode” (2013: 17). Innenfor litteraturen omhandler dette å forklare kunstneriske uttrykk med bakgrunnen til forfatter og sammenheng med perioden det ble skapt. Konteksten var en viktig del av litteraturforståelsen, noe som litteraturhistorien speiler, og forfatterens liv var viktige for litteraturhistorikerne og kritikerne. Jon Helt Haarder beskriver litteraturforskningen som forfatterorientert i denne perioden (2014: 16). Denne forskningsmetoden er tydelig i den eldre litteraturhistorien. Mads Claudi beskriver i *Litteraturteori* hvordan denne periodens litteraturhistorikere måtte avdekke de omstendigheter som var formende for forfatteren og dermed også litteraturen de produserte (2013: 18). Litteraturen skulle være et hjelpemiddel som ga innsikt i forfattersinnet og perioden den ble produsert (Ibid).

John Chr. Jørgensen skriver i *At læse forfatterskap* om hvordan den eldre litteraturhistorien ofte satte forfatteren inn i et slags skjema, som startet med forfatterens fødested, farens arbeid og morens vesen (Jørgensen, 1971: 16). Deretter litt om forfatterens oppvekst, gjerne noe som peker mot forfatterskapet, ofte basert på forfatterens egne uttalelser (Jørgensen, 1971: 16-17). Mange litteraturhistorikere ser et behov for å trekke inn familieliv og barndom for å bedre forstå litteraturen, men enkelte oppfatter denne informasjonen som unødvendig. Dette innholdet blir derfor utdatert og en gammeldags måte å se på forfattere og kanskje også mennesket på. Dette “skjemaet” og denne metoden å lese forfatterskap på og dette standardiserte skjemaet beskriver Jørgensen som “...forfatterskapslæsningens forfald...” (1971: 16). I det hele tatt har 1900-tallet vært preget av et litteraturteoretisk oppgjør med nettopp den historisk-biografiske metoden og tanken om at man må forstå forfatteren for å forstå litteraturen.

For å undersøke utviklingen av kjønnede forfatterbilder i litteraturhistorien, er det derfor et par litteraturhistoriske teorier som må forklares. Overgangen fra 1800-tallets historisk-biografiske metode, til forfatterens død, og over til moderne skildringer av forfatteren som ser tilbake på perioden forfatteren var aktiv. Forfatterbildet av Skram på 1980-tallet er et ganske likt det vi finner i årene mellom 1890-1915, men fokuset har skiftet fra forfatter til litteraturen. Bakgrunnen for disse endringene baserer seg blant annet på større skifter innenfor litteraturteoriene som beskriver forfatterrollen. I 1946 beskriver William K. Wimsatt og Monroe Beardsley i essayet “The Intentional Fallacy” hvordan forfatterens mening ikke er

interessant med mindre meningen realiseres i verkene de produserer (Wimsatt og Beardsley, 1946: 468). De markerer med dette begynnelsen på en periode hvor forfatteren har blitt holdt utenfor litteraturteorien. Denne tanken videreføres så av teoretikere som Michel Foucault, og forfatteren ble på 1960-tallet erklært død av teoretikeren Roland Barthes. Claudi forklarer hvordan Barthes sine teorier baserer seg på strukturalismen, og en periode hvor fokus var på hvordan tekst får mening, heller enn hva tekster betød i seg selv (2013: 68). Den historisk-biografiske metoden ble i disse årene oppfattet som problematisk, verk og forfatter ble derfor ofte separert. I nyere tid kan man si at forfatteren har kommet tilbake i fokus, blant annet i kritiske retninger som feminisme. Claudi beskriver denne tilbakevendende forfatteren som en del av hvordan vi leser litteratur, forfatteren har fått en ”selvfølgelig rolle” i lesningen (Claudi, 2013: 238-239). Samtidig skjer dette på en ganske annen måte enn tidligere. I dag forholder man seg ofte til størrelser som impliserte forfattere og lesere, som tar hensyn til strukturalistenes kritikk.

Litteraturteoriene til både Barthes og Foucault, som befinner seg innenfor fagretninger som strukturalismen og poststrukturalismen, har ført til endringer i hva forfatterbildet baserer seg på det å skille forfatter og verk, eventuelt fjerne forfatteren helt fra litteraturen. I boken *Hva er en forfatter* fra 1969, etablerer Foucault flere teorier om forfatterens funksjon. Han skriver blant annet om den utslettede forfatterfunksjonen. Utslettet forfatterfunksjon innebærer at en fjerner forfatteren, en ser teksten alene uten skaperen. Forfatterens liv og person blir ikke vurdert, men heller verket alene. Den utslettede forfatteren har derfor ikke en viktig funksjon etter verkets ferdigstilling (Foucault, 2005: 294). Dette bildet av en utslettet forfatter beskriver Foucault som vanligere i eldre sjangre som litterære tragedier og epos, og denne typen tekst ble en gang akseptert uten forfatterens identitet. Et senere skifte har ført til at forfatteren og kilden skulle inkluderes for å indikere at tekstens innhold var sant (Foucault, 2005: 293). Foucault går ikke inn på akkurat når dette skiftet skjedde, da det muligens ikke finnes en spesifikk periode eller en tydelig overgang. Likevel har den utslettede forfatterfunksjonen blomstret opp på 1900-tallet hvor verket ofte har stått sterkere enn forfatteren bak verket og perioden verket ble produsert (Haarder, 2014: 16). Haarder beskriver altså likt strukturalistene at forfatteren og derfor også forfatterbildet var irrelevant innenfor flere litterære forskningsfelt gjennom 1900-tallet. Han påpeker og at forfatteren stadig vender tilbake, noe analysen av litteraturhistorien fra 1980-årene vil tydeliggjøre (Haarder, 2014: 19). Haarder begrunner det stadig tilbakevendende forfatterbildet med menneskets naturlige ønske om å kunne kommunisere med forfatteren (Ibid).

En videreføring av Foucaults utslettede forfatterfunksjon finnes i Barthes teorier om forfatterens forhold til teksten. Barthes tok Foucaults teori til et ytterpunkt, og erklærte forfatteren død i essayet *The Death of the Author* fra 1967. Barthes mente at en innenfor litteraturen måtte gå bort fra tidligere trender, hvor man gikk til forfatteren for å forklare litteraturen: "... it is language which speaks, not the author" (Barthes, 1977: 143). Barthes mente at teksten skulle snakke for seg, derfor ville det være unødvendig å skulle benytte seg av forfatteren for å forklare hva verket betyr. Den tilstedeværende forfatterfunksjonen fører imidlertid til at teksten tilføres en slags *indre enhet* i form av et forhold mellom forfatteren og teksten. Dette kan brukes som et redskap for å sortere litteratur ut fra forfattere, tidsperioder, og tematikk. I forbindelse med denne oppgaven er det klart at forfatteren og våre forestillinger om ham eller henne er en viktig komponent i litteraturforståelsen. Samtidig kan drøftinger som de vi ser hos Foucault og Barthes gjøre det tydeligere for oss at det er snakk om nettopp våre forestillinger, framstillinger og konstruksjoner, snarere enn om de virkelige menneskene.

Til tross for forskjellige forfattersyn opp gjennom tidene har forfatteren stort sett alltid måttet spille en rolle i litteraturhistorien, om de så kun blir nevnt ved navn. Utviklingen endrer seg innenfor dette feltet også, men det er kanskje særlig problematisk å skulle erklære forfatteren for død innenfor litteraturhistoriesjangeren. Forfatteren, ulike perioder og sjangere vil spille en rolle i litteraturhistorieskrivingen, og forfatterens rolle er tilstedeværende, selv om det er i ulik grad. Litteraturhistorien er avhengig av forfatteren, men her forholder ulike litteraturhistorikere seg i ulik grad til selve forfatteren. Noen nevner kun enkle fakta som navn og periode, andre skriver noe som ligner biografier om forfatteren med et ulik grad av fokus på litteraturen forfatteren produserte. Skrams forfatterbilde er det viktigste i denne oppgaven og i de eldre litteraturhistoriske verkene som er analysert har Skram som menneske vært viktigere enn litteraturen hun produserte. Dette forfatterbilde endrer seg i 1980-årenes litteraturhistorie, kanskje som følger av det utslettede forfattersynet. Til tross for dette er det fortsatt et fokus på Skram som forfatter, men litteraturproduksjonen hennes er i denne perioden viktigere å skildre enn Skram som menneske.

Forfatterfokuset på Skram vedvarer i 1980-årene og men litteraturen hennes er ofte viktigere enn hvem hun var som menneske. Til tross for at litteraturen er viktigst er Skrams liv fortsatt inkludert. Dette kan ha en sammenheng med kvinnebevegelsen i perioden før og også på 1980-tallet. De feministiske prosessene som var igangsatt av datidens kvinnebevegelse bidro i stor

grad til et større fokus på litteratur skrevet av kvinner. Dette førte så til flere utgivelser av litteraturhistoriske verk som tok for seg litteratur skrevet av kvinner. Noe som også stemmer overens med Beyers teori om å skrive mer avgrenset litteraturhistorie var vanligere i denne perioden, men var ikke uvanlig tidligere heller. Flere litteraturhistoriske verk tar for seg mer avgrensede temaer. Slik som *Norsk kvinnelitteraturhistorie* fra 1988. Disse litteraturhistoriene har på et vis sørget for å holde forfatterbildet av Skram fokusert på hennes kjønn.

Kvinnelige eller kjønnede forfatterbilder og feminisismen

Forfatterbildet av Skram har til alle tider vært kjønnnet. Selv om det kjønnede forfatterbildet har preget skildringene av Skram, er det imidlertid også forskjeller mellom de ulike litteraturhistoriske skildringenes fokus på kjønnsaspektet. Borghild Krane presenterte to ytterpunktene om hvorvidt Skram var maskulin og brutal, eller om hun egentlig var feminin og sannhetssøkende. De eldre litteraturhistoriske verkene jeg har analysert fra årene mellom 1890 og 1915, skaper et forfatterbilde av den mandige Skram om så det kun er ved å benytte seg av skildringer av Skrams personlighetstrekk, som ofte ble oppfattet som maskuline og lite typisk for en kvinnelig forfatter. I de nyere verkene beskrives det ikke nødvendigvis om Skrams skrivestil som eksplisitt maskulin eller feminin, men Skram blir konsekvent plassert sammen med sine kvinnelige kollegaer og samtidig blir det understreket hvor annerledes hun var på grunn av sin råhet i litteraturproduksjonen hennes. Diskusjonen om Skrams kjønn som forfatter har bidratt til å gjøre henne til en del av kvinnebevegelsen på slutten av 1800-tallet og gitt henne status som en foregangskvinne og feminist, enten dette var Skrams ønske eller ikke.

Hva jeg legger i begrepene *feminisme* og *kvinnebevegelse* må og forklares da de blir brukt flere ganger gjennom denne oppgaven, og derfor ser jeg på det som nødvendig å gå inn på hva jeg har lagt i disse begrepene i denne oppgaven. I tillegg til det har jeg sett behovet for å skildre kort hva kvinnens rolle i samfunnet var, spesielt i den eldre perioden 1890-1915, for å gi et kort innblikk i hva slags forventninger samfunnet hadde til kvinnen, hvilken rolle de hadde i samfunnet, og hvordan dette stemte overens med kreativiteten og forfatteryrket.

Feminisme handler grunnleggende sett om ønsket om likestilling mellom kjønnene. Selv om det er et stort begrep blir det i denne oppgaven hovedsakelig brukt angående kvinners ønske om å bli behandlet likestilt med menn. Dette innebærer at det ikke skal være ulikheter mellom hvordan kvinner og menn skal bli behandlet, og at forventningene til det enkelte mennesket ikke skal måtte være avhengig av deres kjønn og seksualitet. Feminismen i denne oppgaven vil

derfor i større grad fokusere på hvordan kvinner, hovedsakelig Amalie Skram, blir fremstilt i litteraturhistorien grunnet deres kjønn, hvordan disse skiller seg fra fremstillingene av menn eller andre kvinnelige forfattere, samt begrunnelsene som gis underveis. Derfor er det et større fokus på kjønn gjennom hele oppgaven. Valget om å gjøre det på denne måten er basert på tidligere funn av flere beskrivelser av Amalie Skram som en mandig og maskulin forfatter.

Når jeg i denne oppgaven skriver om kvinnebevegelsen, belyser jeg de to kvinnebevegelsene som er i perioden hvor litteraturhistorien er hentet fra. Historieprofessor Gro Hagemann beskriver i *Med kjønnsperspektiv på norsk historie*, kvinnen på 1800-1900-tallet. Kort oppsummert beskriver Hagemann kvinnebevegelsen kampsaker på slutten av 1800-tallet som rett til skolegang på lik linje med menn, rett på arv, mulighet til å forsørge seg selv, og stemmeretten (Hagemann, 1999: 188-219) Dette er bare et lite utvalg av mange saker som opptok kvinnebevegelsen i denne perioden. Selve bevegelsen startet hovedsakelig på venstresiden i norsk politikk med foreninger som Norsk kvinnesaksforening og Kvinnestemmerettsforeningen med Gina Krog som formann (Hagemann, 1999: 217). Mange kjente kvinner deltok i den offentlige debatten. Dette inkludert forfatter Camilla Collett, som fikk boken *Amtmandens Døttre* utgitt i to deler 1854-55, lest som en protestbok, i tillegg til at hun i 1877 utga et opprørsskrift kalt *Fra de Stummes Leir* (Hagemann, 1999: 204). Men også forfattere som Amalie Skram og litteraturen hennes ble trukket inn i kvinnebevegelsen på grunn av sine utfordrende litterære utgivelser. Dette til tross for at Skram, i motsetning til mange andre kvinnelige forfattere i andre halvdel av 1800-tallet, aldri organiserte seg i den da nyopprettede kvinnebevegelsen. Janet Garton beskriver hvordan Skram i 1887 begrunnet at hun ikke ønsket å delta aktivt i den nyopprettede Kvindelig Fremskridtsforening, med at hun allerede bidro i saken på sin egen måte (2011: 189-190). Skram så altså på sin litterære produksjon som et bidrag i kvinnesaken.

På 1970-tallet var det igjen store rørelser i kvinnebevegelsen. Professor i kvinnehistorie Ida Blom har i *Med kjønnsperspektiv på norsk historie* skildret kvinnebevegelsen på 1970-tallet i Norge. På samme måte som tidligere ønskes likestilling mellom kjønnene, men fokus er i større grad på kvinners frigjøring fra menns leveform (Blom, 1999: 327). Samfunnet skulle tilpasses begge kjønn, ikke bare menn, det skulle være mulig for kvinner å stifte familie ved siden av utdanning og arbeid. Det var i denne perioden viktig å skulle øke kvinners bevissthet om sin egen situasjon og historie (Ibid). Denne bevegelsen bidro også til å øke interessen for litteratur skrevet av kvinner. Som følge av denne bevegelsen, ble litteratur skrevet av kvinner viktig for

å forstå historien og livene til de kvinnene som levde før. Arbeidet de hadde utført gjennom litteraturen var viktige komponenter i kvinners historie. Det er flere aspekter ved kvinnebevegelsen i denne perioden som kunne vært interessante å trekke sammen med litteratursynet, men det jeg har ansett som mest relevant i denne sammenheng, er nettopp det å øke folks bevissthet om saken og historien. Til slutt vil jeg nevne hvordan denne periodens syn på litteraturen frigjorde de kvinnelige forfatterne fra holdninger basert på tidligere etablerte ideer om kjønn, på samme måte som kvinner ville frigjøres fra menns leveform.

På grunn av denne økte interessen ble det skrevet en del litteraturhistorie og biografier om kvinnelige forfattere. *Norsk kvinnelitteraturhistorie* og *Frihet til å skrive : artikler om kvinnelitteratur fra Amalie Skram til Cecilie Løveid* er bøker som ble gitt ut i løpet av 1980-tallet hvor de kvinnelige forfatterne fikk være hovedfokus, og hvor litteraturvitere og litteraturhistorikere hadde muligheten til å studere litteraturen deres ofte da også satt i et feministisk perspektiv.

Kapittel 2. Etableringen av et kjønn forfatterbilde, 1890-1915

I dette kapittelet analyserer jeg fire utgivelser fra årene mellom 1890 og 1915. Tre av utgivelsene er rent litteraturhistoriske, men en av utgivelsene er en biografi om Amalie Skram, utgitt kort tid etter hennes død. Her vil jeg drøfte de viktigste funnene i de ulike litteraturhistoriske utgivelsene med fokus på fremstillingen av Skram. Undersøke hvilke beskrivelser som blir brukt om henne og litteraturen hun skrev, i tillegg til hva slags sammenligninger litteraturhistorikerne gjør mellom henne og andre forfattere, både mannlige og kvinnelige. Disse undersøkelsene vil belyse hvordan forfatterbildet av Amalie Skram var i den perioden hun var aktiv som forfatter. Disse utgivelsene og refleksjonene skal jeg så inkludere i drøftingen rundt fremstillingen av Skram i litteraturhistoriske verk utgitt på 1980-tallet. Jeg vil undersøke hvordan fremstillingene endrer seg og forklare hvorfor dette skjer basert på blant annet norsk historie satt i et kjønnsperspektiv. Dette er basisen for en komparativ undersøkelse av de utvalgte litteraturhistoriske utgivelsene. Denne undersøkelsen vil kunne belyse hvordan forfatterbildet av Skram har endret seg i litteraturhistorien fra Skrams egen tid og frem til 1980-tallet.

Det første av de fire eldre verkene som jeg undersøker i denne oppgaven er litteraturhistoriker Henrik Jægers *Illustreret norsk litteraturhistorie* fra 1896. Ved utgivelsen var dette det mest omfattende litteraturhistoriske verket noensinne skrevet om norsk litteratur (Grepstad, 1997: 54). Det andre verket er Just Bings *Norsk litteraturhistorie* fra 1904, skrevet et år før Skrams død. Det tredje litteraturhistoriske verket er *Norske Kvinder: en oversigt over deres stilling og livsvilkaar i hundreaaret 1814-1914. 1*. Boken er utgitt i 1914 med Marie Høgh og Fredrikke Mørck som redaktører, og inneholder et litteraturhistorisk portrett av Skram, skrevet av forfatter og litteraturanmelder Helene Lassen. Jeg har også inkludert den biografiske utgivelsen *Amalie Skram: som kunstner og menneske*, skrevet av Antonie Tiberg. Denne boka er i større grad en biografisk utgivelse, men tar også for seg store deler av Skrams forfatterskap. Irene Iversen beskriver i *Norsk kvinnelitteraturhistorie Bind 2* hvordan Tibergs arbeid med akkurat denne utgivelsen var "... preget av et solid, litteraturhistorisk forskningsarbeid og stor evne til innlevelse i forfatterpersonligheten" (1989b: 93). Denne begrunnelsen mener jeg at legger til rette for at deler av utgivelsen kan leses litteraturhistorisk, og derfor er relevant for denne oppgaven.

Det er flere grunner til at jeg har valgt akkurat disse litteraturhistoriske utgivelsene. Jeg har valgt to utgivelser skrevet av menn og to av kvinner fordi jeg gjerne vil se på likheter og

forskjeller i deres fremstillinger av Skram. Alle utgivelsene har blitt skrevet i de senere årene av Skrams karriere eller i løpet av en tiårsperiode etter hennes død. Det senere tidsrommet har jeg valgt ettersom jeg mener at litteraturhistorikerne da hadde et større utvalg av Skrams utgivelser å jobbe med, og at Skram i dette tidsrommet var en etablert forfatter. Altså mener jeg at litteraturhistorikerne i denne perioden ville kunne skildre Skram på en mer helhetlig måte enn de tidligste litteraturhistorikerne.

Som vi så i forrige kapittel, var denne perioden i stor grad preget av fokus på det historisk-biografiske, og forfatterbildet var en vesentlig del av det litteraturhistoriske arbeidet som ble gjort av litteraturforskere. Biografier og litteraturhistoriske utgivelser var i denne perioden populære, og skulle hjelpe leseren med å forstå forfatteren bak bøkene. Akkurat dette forfattersynet representerer ikke nødvendigvis alle forskere innenfor litteraturen. Likevel vil jeg si at de litteraturhistoriske utgivelsene jeg har valgt ut viser tydelig at trenden er et større fokus på forfatteren, ofte også større enn fokuset på forfatterens faktiske litteratur.

”[D]en mandigste, den mest haandfaste pen”: Henrik Jæger (1854-1895)

Som tidligere nevnt var Henrik Jæger en av de første store norske litteraturhistorikerne, og var derfor med på å markere starten på den norske litteraturhistorien. Derfor blir Jægers bilde av Skram et av de første etablerte forfatterbildene som eksisterer av Skram. Til tross for dette har Amalie Skram kun blitt viet 10 linjer, omtrent en kvart side, i Jægers bok, til sammenligning med Arne Garborg som får 29 sider og Camilla Collett med 15 sider. Det er flere forfatterskap som oppsummeres på noen få linjer, men bakgrunnen for deres korte skildringer er at forfatteren har hatt mindre suksess eller at de har vært mindre produktive. Det er og tydelig at flere av de kvinnelige forfatterne generelt har lite plass i Jægers bøker, med unntak av Camilla Collett. På samme side som Jæger skriver om Skram, har han og skrevet om fem andre kvinnelige forfattere som var aktive i samme periode. Skram er imidlertid den eneste av de fem kvinnelige forfatterne som har fått et bilde inkludert i verket. Den korte forfatterskildringen av Skram henger nok og sammen med at Jæger avsluttet sitt arbeid tidlig på 1890-tallet på grunn av sykdom (Storstein, 1936: 144). Flere av Skrams mest kjente litterære utgivelser kom altså etter Jæger avsluttet sitt arbeid.

Henrik Jæger var en av de mest innflytelsesrike litteraturhistorikerne på slutten av 1800-tallet ifølge forfatter og litteraturforsker Kristian Elster d.y. (Elster, 1924: 622). Jæger studerte litteraturhistorie i München og ble undervist i å se på litteratur som et historisk fenomen. Til

tross for dette hadde Jæger er positivistisk orientert syn på litteraturen, noe som betyr at han mente at alt vitenskapelig kunne observeres (Claudi, 2013: 15). Jæger ønsket altså å se på den enkelte forfatter basert på tanker om deres arv og miljø (Meldahl, 1983: 164). Dette synet på litteraturhistorie er i stor grad basert på den historisk-biografiske metoden, hvor bakgrunnen til forfatteren er viktig for å forstå litteraturen. Basert på dette vet vi at Jæger i stor grad fokuserte på forfatterne og deres liv i sitt arbeid. Jægers innflytelse på de senere litteraturhistoriske framstillingene av Skram vil tydeliggjøres i senere litteraturhistorier som er inkludert i dette kapittelet.

Grepstad beskriver i *Det litterære skattkammer* hvordan Jægers *Illustreret norsk litteraturhistorie* (1896) som verk revolusjonerte forskningen på feltet da det var gjort lite lignende arbeid i Norge på denne tiden (1997: 54). Jæger hadde på denne tiden få kilder han kunne bruke i sitt arbeid og måtte derfor gjøre mange undersøkelser av litteraturen på egen hånd. I arbeidet med litteraturhistorien beskriver Kristian Elster i 1924 hvordan Jæger ikke ser på det som sin oppgave å være kritisk og vurderende til litteraturen (1924: 622). Derfor oppfatter jeg *Illustreret norsk litteraturhistorie* som et verk som legger vekt på å fremstå som faktabasert ut fra forskningsmetodene i perioden. Denne objektiviteten er selvsagt basert på periodens syn på fakta og de holdningene som samfunnet hadde til kjønn og trekk som var forventet å finne hos menn eller kvinner. Det er få utbroderinger eller antagelser om forfatterne hos Jæger, og i tillegg er det lite fokus på litteraturen til forfatterne annet enn korte beskrivelser av hva bøkene titler var og når de ble utgitt. *Illustreret norsk litteraturhistorie* fremstår slik som en nøytral fremstilling uten særlige innspill eller kritiske vurderinger fra Jæger som litteraturforsker.

Slik Elster og Grepstad beskriver det, var Jæger i sin tid den første virkelig store litteraturhistorikeren i Norge, som kun skrev om norsk litteratur og de norske forfatterne. På grunn av dette satte Jæger standarden for norsk litteraturhistorie på slutten av 1800-tallet, med den påvirkningskraften er det naturlig å anta at de litteraturhistorikerne som fulgte etter ble påvirket og inspirert av hans forskningsmetoder og tok utgangspunkt i Jægers funn om litteraturen og landets forfattere. Med de gitte beskrivelsene av Jæger vil han derfor også gjennomgående fungere som en naturlig litteraturhistoriker å trekke linjer tilbake til fra alle litteraturhistoriene som er inkludert i denne oppgaven. Jæger er en uunnværlig litteraturhistoriker i en litteraturhistoriografisk undersøkelse av årene mellom 1890 og 1915. På grunn av Jægers innflytelse blir forfatterportrettet av Skram likevel viktig, til tross for hvor kort

det er. Jægers skildringer av Skram som forfatter ville derfor stå som sannhet frem til en ny litteraturhistoriker skulle komme og endre dette synet.

Til tross for Jægers påvirkningskraft som litteraturhistoriker, fikk han ikke oppleve dette selv. Han døde i 1895, et år før utgivelsen av det store verket *Illustreret norsk litteraturhistorie*, som ble utgitt posthumt i 1896. Her innleder Jæger sitt forfatterportrett av Skram med å sammenligne henne med forfatteren Alvilde Prydtz. Jæger beskriver Prydtz som en av de mest “realistiske” kvinnelige forfatterne, men trekker inn hvordan hun “... overtræffes i saa henseende langt af Amalie Skram” (Jæger, 1896: 931). Jæger bruker Prydtz for å understreke hvordan Skram som kvinnelig forfatter skiller seg fra til og med de mest realistiske kvinnelige forfatterne. Andre beskrivelser Jæger bruker om Skram er at hun er en krass naturalist og Jæger beskriver hvordan hun “...fører den mandigste, den mest haandfaste pen, nogen norsk dame til dato har ført” (1896: 931). I tillegg til beskrivelsen av Skram som en av de “djærveste og mandigste talenter i nynorsk litteratur (Jæger, 1896: 931). Bakgrunnen for skildringer som mandig er Skrams tilhørighet til “...den yderste naturalistiske fløi” og “djærv” (Jæger, 1896: 931).

Selv om Jæger beskriver Skram som en mandig forfatter, viser han ikke til noen mannlige forfattere som skriver på lik måte som Skram. Han underbygger påstanden om at hun er “mandig” utelukkende med hennes tilhørighet til den “naturalistiske fløi” (Jæger, 1896: 931). Uten å vise til mannlige forfattere, eller trekke inn de spesifikke kvalitetene ved naturalismen som er mandig. Dette er i stor grad en pekepinn på de forventningene som var satt til kvinner i samfunnet på den tiden. Slik jeg oppfatter det, ser ikke Jæger behov for å gå inn på akkurat hva det er som plasserer Skrams litteratur innenfor naturalismen, eller naturalismen innenfor et maskulint paradigme, på grunn av at dette allerede var et etablert syn på den litterære sjangeren og maskulinitet i denne perioden.

Som nevnt, har Jæger en klar ambisjon om å beskrive fakta. Derfor kunne hans framstilling av den ”mandige” Skram regnes som det var basert sannhet grunnet periodens syn på kjønnsrollene. Det som oppfattes som Jægers egne ubegrunnede meninger og holdninger, er i stor grad basert på samfunnets forventninger til kvinnen, muligens også mannens forventninger til kvinnen. Dette bildet av kjønnsbaserte forventninger speiler Gilbert og Gubars skildringer i *The Madwoman in the Attic*, hvor mannen er skaperen av de ulike litterære univers som eksisterer. Denne ideen om litteraturen utelater kvinnen som forfatter (2000: 4-5). Mannen var

forfatteren, ettersom mannen i større grad hadde tilgang på utdanningen som var essensielt for å skape en god forfatter (Gilbert og Gubar, 2000: 7-8). Dette skaper en naturlig idé i samfunnet om at forfatterrollen er forbeholdt menn. På grunn av dette forfattersynet er det mulig å anta at datidens lesere ikke ville reagert på beskrivelsene av Skram på den måten det er naturlig å reagere på disse beskrivelsene i dag. Beskrivelsene er i all hovedsak utdatert og gammeldagse heller enn feilaktige. Med tanke på at Skrams litteratur utfordret forventningene til kvinnelige forfattere, skildret Jæger Skram på en måte som er naturlig med tanke på tematikken i bøkene som var både “realistisk” og “djærv” (Jæger, 1896: 931).

De beskrivelsene Jæger gir av Skram, baserer seg på at han plasserer Skram i en historisk kontekst og ser litteraturen hennes som et produkt av hennes periode. Jæger plasserer Skram inn i et delkapittel med andre kvinnelige forfattere fra samme periode, som blant annet Alville Prydtz. Ved å plassere Skram inn i sin periode, da med hovedsakelig de kvinnelige forfatterne, viser Jæger og hvor mye hun skiller seg fra sin periode ved å tilhøre “... den yderste naturalistiske fløi” (Jæger, 1896: 931). Som tidligere beskrevet er det tydelig at Skrams kvaliteter som forfatter er det som skiller henne fra de andre “forfatterinderne” i perioden. Kvaliteter som “djærvhet”, “krasse” skildringer, og hennes “realistiske” holdninger var tydeligvis ikke oppfattet som normalen i litteratur produsert av kvinner.

Jægers mandige forfatterbilde av Skram ville markere seg som det etablerte forfatterbildet i litteraturhistoriske og biografiske utgivelser om Skram i årene som følger. De beskrivelsene av Skram som en “djærv”, “krass” og “realistisk” forfatter er det som ligger til grunn for å kalle hennes forfatterskap mandig. Just Bing vil videreføre noen av de samme skildringene som Jæger presenterer i sitt verk, i tillegg til å forklare grundigere hva som ligger til grunn for disse beskrivelsene.

“Haarde mands-bøger, skrevne af en kvinde”: Just Bing (1866-1954)

Just Bing studerte litteratur og historie i København, Berlin, Wien og Bonn, og fullførte doktorgradsavhandlingen sin i litteratur i 1894. Bing jobbet deretter som statsarkivar og litteraturhistoriker, og utførte flere studier om litteraturen og historien bak litteraturen (Bull, 1923: 519-521). Hans fokus i litteraturen har ikke kun vært den norske, han arbeidet også med annen europeisk litteratur i karrieren sin. Bing var, i større grad enn Jæger, opptatt av å analysere forfatterne bak bøkene, hvordan de var og hvorfor de skrev som de gjorde (Ibid). En

kan kalle Jægers forfatterskildringer dels for psykologiske analyser. Disse analysene gir inntrykk av at de søker etter å forklare forfatterens litterære valg.

Det litteraturhistoriske verket av Just Bings som jeg har valgt å inkludere, er fra 1904 og heter *Norsk litteraturhistorie*. Her tar Bing for seg norsk litteraturhistorie fra 1600-tallet og frem til 1904. Han analyserer forfatterne og trekker linjer mellom deres liv og verker. Her begrunner Bing forfatternes valg med hendelser fra deres liv, slik som familie, ekteskap og reiser. Dette i større grad enn Jæger som kun kort så på forfatterens liv, plasserte de inn i en historisk kontekst. Bing har også viet mer plass til Skram i sin bok enn Jæger gjorde, omtrent en side er skrevet om Skram. I tillegg til dette skriver Bing mye løsere enn Jæger. Forfatterskildringene er i større grad flettet sammen og de brukes for å vise likheter og forskjeller i skrivestil, tematikk, og liv. Bings litteraturhistorie er en mer sammenhengende tekst enn Jægers, som tar for seg én og én forfatter.

Bings skildringer av forfatternes liv er ofte beskrevet i detalj, og i enkelte tilfeller refererer han også til deres indre liv. Jeg vil kalle Bings beskrivelser av forfatteres tanker og meninger som antakelser basert på den kunnskapen han hadde om deres liv. Dette gjør hans litteraturhistorie til et tydeligere eksempel på den historisk-biografiske metoden enn Jæger, selv om Bing i liten grad påviser konkrete sammenhenger mellom person og de litterære verkene. Om Amalie Skram skriver Bing blant annet at hun var ulykkelig i sitt første ekteskap og følte seg bitter og skuffet over livet (1904: 259). Det er denne metoden Bing ofte benytter seg av for å forstå og forklare forfatteres valg når det kommer til litteraturen de skriver. Hvorvidt disse skildringene av forfatternes indre faktisk stemmer, er ikke alltid godt å si. Han skriver det bastant om forfatteren og uten å forklare hvorvidt det er spekulasjoner eller ikke. Jeg vil likevel påpeke at Bing kjente flere av sin tids forfattere personlig og derfor kan ha kjent til deler av deres indre liv. Det er altså mulig at Bing baserte sine skildringer av Amalie Skrams tanker og følelsesliv på faktisk kunnskap han tilegnet seg direkte fra Skram, eller bekjente av henne. Hvorvidt disse skildringene stemmer eller ikke er det problematisk å ta stilling til, siden Bing ikke viser til noen tydelige kilder på disse områdene.

I tillegg til å beskrive Skrams indre liv og bakgrunnen for hennes litterære valg, fokuserer Bing i stor grad på hvordan hun gikk i spissen som en av naturalismens krasseste forfattere. Dette er akkurat de samme beskrivelsene som Jæger brukte i sin utgivelse. Her er det mulig at Bing har hentet inspirasjon fra Jægers litteraturhistorie. Til tross for likhetene i de to litteraturhistoriene

er den største forskjellen at Bing i større grad begrunner sine beskrivelser av Skram. Bing understreker hvorfor han har valgt å kalle Skram en krass naturalist. Han skriver om de trekkene i Skrams litteratur som er typisk naturalistiske, slik som hennes skildringer av virkelige liv og mennesker som ikke kan unngå sin skjebne (Bing, 1904: 263). Her har Bing brukt ord som “barskt” og “haardhændet” for å understreke at Skrams litteratur var naturalistisk (Ibid). Disse beskrivelsene er med på å knytte etablerte, maskuline trekk til denne bestemte måten å skrive litteratur på.

Noe annet som skiller Bing fra Jæger, er det at han trakk linjer mellom Skram og andre forfattere han så på som naturalistiske, slik som Arne Garborg. Han sammenligner Skrams litteratur med utgivelsene til Garborg ved å beskrive hvordan de begge “... saa livet i sort” (Bing, 1904: 263). I motsetning til Jæger går altså Bing inn for å vise til mannlige forfattere som har samme fokus som Skram. Dette underbygger fremstillingen hans av Skram som maskulin, og får samtidig fram at dette var unikt: Ingen kvinnelige forfattere blir trukket frem som en ekvivalent til Skram i denne litteraturhistoriske utgivelsen.

Selv om Bing forklarer flere av sine valg når det kommer til beskrivelsene av Skrams forfatterskap, er det enkelte skildringer som kan virke uforståelige, sett i et moderne perspektiv. Blant disse beskrivelsene av Skrams litteratur finner vi omtalen av dem som “Haarde mandsbøger, skrevne af en kvinde” (1904: 263). Beskrivelsen av Skram som “mandig” forklares med at litteraturen hennes er skrevet med skildringer som er “haardhændet” og at bøkene legger frem et “barskt” syn på “det hele” (Bing, 1904: 263). Disse kvalitetene anser Bing altså som maskuline, antagelig fordi de ikke går overens med forventningene samfunnet hadde til kvinnelige forfattere. Det er tydelig at Bing mener bøkene er skrevet på en maskulin måte, og derfor var tilpasset mannlige lesere i større grad enn de kvinnelige leserne. Dette er i stor grad likt det Jæger skriver, og heller ikke Bing viser til noen virkelige forklaringer på hvorfor dette ikke er kvinnelige egenskaper eller kvaliteter. Bakgrunnen for disse skildringene vil jeg derfor si at ligger i forventningene i datidens samfunn, som gjør det det mulig å anta at Jæger og Bing ikke så et behov for å utdype sine valg i større grad.

Som vi ser, er det flere likheter mellom Jæger og Bing sine skildringer av Skram og hennes forfatterskap. Da Jægers utgivelse var såpass viktig for litteraturhistorien, vil det være mulig å tro at Bing har latt seg inspirere av hans forskning. Det er også relevant å påpeke at begge disse litteraturforskerne er menn som forsøker å forstå Skrams liv, i tillegg til hennes motivasjon for

å skrive. Dette bildet Jæger og Bing har skapt fremstår i stor grad som samfunnets etablerte syn på Amalie Skram. I en periode hvor menn og kvinner var adskilte på mange områder i samfunnet, vil jeg hevde at deres skildringer er problematiske, ettersom det ville vært vanskelig for begge to å sette seg inn i kvinnens rolle og følelsesliv på den tiden.

“Her findes ikke mange Glimt af Poesi”: Carl Nærup (1864-1931)

Carl Nærup var utdannet translatør og arbeidet som litteraturkritiker. I *Norsk biografisk leksikon* beskrives det hvordan Nærup reiste til Kristiania for arbeid i den perioden Hans Jæger og naturalismen stod sterkt, men Nærup følte seg “frastøtt” av denne litteraturen og så fremover mot en mer poetisk litteratur (Winsnes, 1949: 291). Nærup var altså en fremtidsrettet litteraturkritiker, som så på naturalismen som en “døende åndsretning” og ønsket å fokusere på nyere trender innenfor litteraturen (Ibid). For sin litteraturkritikk fikk Nærup bevilget forfatterlønn av Stortinget (Winsnes, 1949: 293). Nærups holdninger til naturalismen som retning, kan gi oss forventninger om at hans vurdering av Skram vil skille seg fra den vi så hos Jæger og Bing.

Nærups verk *Illustreret norsk litteraturhistorie* fra 1905 fungerer som et slags supplement til Jægers litteraturhistoriske utgivelser. Jæger beskriver litteraturen fra 1600-tallet frem til 1890 gjennom tre bind, mens Nærups litteraturhistorie skildrer litteraturen mellom 1890 og 1904. Nærup beskriver selv behovet for et litteraturhistorisk verk som kan fungere som en oppfølger til Jægers utgivelser, og han peker på at det oppstod nye litterære strømninger rundt 1890. Denne litteraturen viste at det var skjedd et “...Brudd med det ældre Slegtleds Livssyn og kunstneriske Udtryksformer” (Nærup, 1905: 3). I tråd med det som står om Nærup i *Norsk biografisk leksikon*, så Nærup altså behovet for å fortsette på litteraturhistorien, men med fokus på de nye litterære strømningene fra 1890. Akkurat dette litteraturhistoriske verket blir derfor på sett og vis en fortsettelse eller en forlengelse av Jægers litteraturhistoriske verk etter Jægers død i 1895.

Nærups kapittel om Skram er 15 sider langt og inkluderer to bilder av Skram. Dette er derfor det desidert største kapittelet om Skram blant de eldre litteraturhistoriske verkene. Bakgrunnen for dette kan blant annet ha vært at Nærup tok for seg en mye kortere tidsperiode enn de andre litteraturhistorikerne, og derfor kunne han grundigere beskrive periodens største forfattere. Nærup gir oss flere skildringer, og tanker om litteraturen, i tillegg til en god del beskrivelser av Skram som menneske og forfatter. Dette er altså de mer dyptgående beskrivelsene av Skram

som får Nærup til å skille seg fra de andre litteraturhistoriske verkene som er brukt i arbeidet med denne oppgaven.

Nærups litteraturhistorie er spesielt interessant å bruke i dette masterarbeidet med tanke på at Skram fortsatt var en aktiv forfatter da Jæger avsluttet sitt arbeid med litteraturhistorien, mens Nærup kunne se tilbake på det etablerte forfatterskapet hennes. Dette på grunn av at Skram døde samme år som Nærups litteraturhistorie ble gitt ut, og Nærup hadde derfor tilgang på de fleste av Skrams utgivelser. I tillegg til å ha muligheten til å benytte seg av Skrams litterære karriere i sine undersøkelser har Nærup fokusert på Skrams liv. Nærup tar for seg både Skram og litteraturen hennes, i motsetning til flere av de eldre som i liten grad tar for seg spesifikke litterære verk, men heller skildrer forfatterens oppvekst og liv, samt generelle beskrivelser av skrivestilen. Dette kan ses i tråd med Nærups ønske om å fokusere på de nyere litterære strømningene og at han på grunn av dette var mer interessert i å trekke inn litteraturen.

Nærup beskriver Skrams skrivestil som “... krast naturalistisk” da hun tok for seg de dystre og håpløse realitetene i *Christiania* (1905: 37). Dette er den beskrivelsen som oftest går igjen i de eldre litteraturhistoriene. Ordet “krass” bruker også både Jæger og Bing om Skram i sine litteraturhistoriske utgivelser. Nærup forklarer også hvordan denne beskrivelsen har vært vanlig om litteraturen til Skram, og at det betyr at hennes stil var “brutalt tydelig” og preget av en “Forbitrelse mod Samfundet” (Ibid). Det vil være naturlig å anta at Nærup forholdt seg til Jæger og Bings litteraturhistoriske skildringer om Skram, men kanskje spesielt Jægers utgivelser, som Nærups verk fungerte som en appendiks til. Nærup fortsetter beskrivelsene av tematikken i Skrams litteratur som:

Her findes ikke mange Glimt af Poesi. Men denne Skribents Maal var heller ikke at øge Litteraturens Beholdning af Digt og forbandet Løgn. Det var Sandheden, Livets bitre, anklagende Sandhed, hun vilde bringe for Dagen. Hun mente, der var nok før af dem, der som Gjøglere forlyster Publikum med sine Fantasmers gyldne Sæbebobler. (Nærup, 1905: 38).

Her er Nærup inn på det som bare kort nevnes i litteraturhistoriene til Jæger og Bing, nemlig at Skram søker sannheten og viser et realistisk samfunnsbilde i sin litteratur. Nærup påpeker at Skram ikke pynter på virkeligheten, men var opptatt av å bringe frem sannheten. Denne beskrivelsen av den sannhetssøkende Skram er også gjennomgående i alle de litteraturhistoriske utgivelsene. Forskjellen mellom Nærups skildringer og Jæger og Bings er i størst grad hvor

mye han skriver og hvordan han utbroderer sine beskrivelser av Skram. Nærup benytter seg av lange utbroderinger og skildringer for å underbygge disse beskrivelsene av Skram.

Ved å benytte seg av lengre skildringer av forfatterbildet produserte Nærup et litteraturhistorisk verk som var mye mer omfattende enn *Jæger og Bing* sine, og han bruker i større grad begrunnelser for sine beskrivelser av Skram. Slik som det å i det hele tatt kalle Skrams skrivestil “naturalistisk”. Som vi så, forklarte Bing kort hvordan Skrams stil som “haardhændet” og “barsk” var grunnen til at Skram var en “naturalist” (1904: 263). Nærup beskriver i enda større grad hva det er ved skrivestilen i seg selv som gjør Skram til en naturalist, nemlig hennes “... Forsøg paa at gennemføre en utilsløret sand og uafkortet objektiv Virkelighedsskildring” uten bruk av forskjønnende «poesi» eller underholdning (Nærup, 1905: 38). Nærup går i større grad i dybden med sin litteraturhistoriske fremstilling av Skram. Nærup trekker også inn Skrams *Constance Ring* (1885) for å understreke hvordan tematikken i romanen er en skildring av mange kvinners oppfatning av virkeligheten, og deretter hvordan Skram senere i sitt forfatterskap utvikler bildet av kvinnen til noe enda mer dypt og mer ekte (Nærup, 1905: 39). På denne måten kobler Nærup hele veien forfatterbildet av Skram til de litterære verkene og utviklingen i forfatterskapet hennes.

Det å bruke litteraturen hennes gjennomgående for å skape et forfatterbilde av Skram, er det som i størst grad får Nærup til å skille seg fra de andre litteraturhistorikerne. Nærup nevner flere utgivelser, og utviklingen Skram har fra sine første utgivelser til de senere utgivelsene. Utviklingen av litteraturen maler et bilde av Skrams personlige utvikling og hvordan hun etter hvert markerer seg som en litterær kunstner. Nærup fortsetter å vise hvordan Skram er en forfatter med innsikt i mennesket og en dyp forståelse og medfølelse for mennesket, som skinner gjennom i hennes litteratur (1905: 42). Nærup viser tydelig hvordan forfatteren er viktig for å skulle forstå litteraturen.

Det tydelige bildet av Skram i Nærups litteraturhistorie viser at forfatteren er viktig og hvordan den historisk-biografiske metoden fungerer i praksis. Han hekter sammen Skram, hennes liv og oppvekst, med handlingen og karakterene i litteraturen hun produserte. Litteraturen speiler Skrams egne erfaringer. Både *Jæger og Bing* fokuserer i stor grad på Skrams liv og personlighet, og hennes kvaliteter som forfatter uten å grundig nødvendigvis forklare sine valg av beskrivelser rundt Skram. Nærup er den eneste av disse tre som eksplisitt trekker inn eksempler fra Skrams litteratur og deretter fra hennes liv, for å vise hvordan erfaringene Skram gjorde i

sitt liv, førte til en forståelse for hvordan mennesket er og på den måten kunne beskrive ektefølte mennesker i sin litteratur. Nærup skriver hvordan Skram lager sine litterære karakterer på en måte som gir leseren et inntrykk av at Skram kan se sine karakterers sjel (1905: 43-44).

Slik Nærup beskriver Skrams evner til å skape karakterer, i tillegg til hennes dype forståelse for mennesket, bryter med forestillingen om den mannlige forfatteren som den eneste autoritære skaperen av litteraturen og litterære univers, som Gilbert og Gubar beskriver (2000: 4). Nærup skildrer ingen sammenheng mellom Skram eller hennes forfatterskap og mandighet. Dette skiller og Nærups litteraturhistoriske beskrivelser fra Jæger og Bings skildringer av Skram som en mandig forfatter. På de punktene hvor Jæger og Bing skildrer Skrams forståelse for mennesket, bruker de også disse verdiene til å forklare hvordan Skram var en “mandig” forfatter. Nærup trekker ingen linjer mellom Skrams egenskaper som menneskekjenner og hennes kjønn. Han skildrer Skram som en forfatter med god kjennskap til mennesket helt uten å trekke noen linjer mellom forfatterskapet og kjønnnet hennes.

Nærup skiller seg dermed fra de to andre mannlige litteraturhistorikerne som har vært opptatt av å trekke linjer mellom Skrams kjønn og hennes skrivestil. Han er grundig i sine skildringer av Skram uten å markant å skape et kjønnnet forfatterbildet av henne. Det virker likevel som det råder enighet om Skrams egenskaper som forfatter: det eneste som skiller Jæger og Bing fra Nærup på dette området, er synet på kjønn som en relevant faktor å nevne i forbindelse med disse egenskapene. Nærups bok er den siste av de eldre litteraturhistoriske og biografiske utgivelsene jeg har valgt ut som ble skrevet mens Skram fortsatt levde. Skram døde i 1905, og fem år senere kom den første biografien, skrevet av Antonie Tiberg. Kan den biografiske innfallsvinkelen, og det at forfatteren er en kvinne, endre hvordan Skram fremstilles?

“...den store kvindelighets varme hjerte...”: Antonie Tiberg (1878-1952)

Antonie Tiberg var lektor og skrev litterære anmeldelser i tillegg til å gi ut to litteraturhistoriske og biografiske bøker om kvinnelige forfattere: en om Ragnhild Jølsen og en om Amalie Skram. Tiberg var også en av de første kvinnelige litteraturhistorikerne med en akademisk bakgrunn (Iversen, 1989a: 9). Iversen beskriver i *Norsk kvinnelitteraturhistorie. B 2 : 1900-1945* hvordan Antonie Tiberg var en høyt utdannet kvinne, med en lektorgrad, men det fremstår ikke som om hun var aktiv innenfor kvinnebevegelsen (1989b: 93). Tiberg oppfattes som profesjonell i sine fremstillinger av forfattere, og med et objektivt blikk på forfatterne som hun skrev om. Hun skrev om både kvinnelige og mannlige forfattere, og Iversen mener at hennes arbeid i stor grad

er preget av et godt forskningsarbeid (Ibid). Dette gjør det særlig interessant å sammenligne hennes framstilling av Skram med det som ble etablert av de mannlige litteraturhistorikerne vi har studert så langt.

Boken *Amalie Skram som kunstner og menneske*, utgitt i 1910, er en biografisk fremstilling av Amalie Skrams liv. Tiberg har i arbeidet med boken samarbeidet med familie og bekjente av Skram for å gi et grundig undersøkt og realistisk bilde av Skram. I bokens forord takker hun de som har delt informasjon, brev, og fotografier av Skram i løpet av arbeidet. Det er lite som kan oppfattes som synsing og antagelser i boken, bortsett fra enkelte skildringer hvor Tiberg har tydeliggjort at det er hennes egne tanker basert på annen kunnskap om Skram. Selv om Tibergs utgivelse er biografisk, har jeg valgt å inkludere denne i oppgaven da jeg ser behovet for å se på Skram i utgivelser skrevet av både kvinner og menn. Det har vist seg å være vanskelig å finne flere litteraturhistoriske utgivelser som skriver utdypende om Amalie Skram skrevet av kvinner i årene mellom 1890 og 1915.

Selve boken er 267 sider lang og tar for seg hele Skrams liv. Den begynner med å kort beskrive besteforeldrene og foreldrene til Amalie Skram, som deres utdanning, arbeid, og bosteder. Hele Skrams liv fra fødsel til død er med i dette biografiske verket, i tråd med det skjemaet Jørgensen presenterer som standarden i eldre litteraturhistoriske utgivelser. I tillegg til å beskrive Skrams liv, fletter Tiberg også inn hvordan bøkene hun skrev henger sammen med ulike aspekter fra hennes liv, hvilke mennesker karakterene er inspirert av, og bakgrunnen for disse antagelsene. Jeg vil også påpeke at siden denne boken er såpass omfattende, har jeg måttet velge ut noen representative utdrag i sammenligningen jeg gjør her. Det er flere aspekter ved det Tiberg har fokusert på som også kunne vært relevant å inkludere, men som har måttet vike da jeg ikke har mulighet til å inkludere alt i dette arbeidet. Det er derfor kun de skildringene av Skrams forfatterskap og de personbeskrivelsene som er relevante for diskusjonen av et kjønn forfatterbilde som er inkludert.

Tiberg har et reflektert og oversiktlig syn på Amalie Skrams liv og virke. Tidlig i biografien beskriver hun Skram som en forfatter med "...omfattende menneskekundskap og den ærlige kunstneriske skaperevne som var Amalie Skram egen, og som engang vil stille hendes verker ved siden av vore største forfatters, hvor de hører hjemme" (Tiberg, 1910: 39). Allerede her ser vi lignende beskrivelser som de vi har sett andre litteraturhistorikere bruke. Et fokus på Skrams kunnskap og forståelse for mennesket går igjen. Både Bing og Jæger trekker frem

hvordan disse egenskapene gjør Skram til en realist, og eventuelt også en naturalist. Det virker til at det rådet enighet blant litteraturhistorikerne om Skrams forståelse for mennesket, men uenighet i hvorvidt denne egenskapen var mandig eller kvinnelig.

Med tanke på det etablerte synet på Skram som maskulin og mandig, viser også Tiberg til at dette er et etablert syn på Skram som forfatter. Hun tar et oppgjør med dette forfatterbildet på følgende måte:

Amalie Skram, som trodsig og myndig kunde bryte med vedtægter og slynge sandheten ut mot hykleriet i samfund og kirke, var ikke den mandige skikkelse hendes egen tid vilde gjøre hende til. Hun var den store kvindelighets varme hjerte, som aapnet seg for menneskehetens lidelse (Tiberg, 1910: 265-266).

Tiberg anerkjenner beskrivelsene brukt av Jæger og Bing, men hun beskriver dem som verdier samtiden ga Skram, og som ikke egentlig stemmer overens med det synet Tiberg selv har på Skram. Beskrivelsen hennes av Skram som “den store kvindelighets varme hjerte” kan fremstå som et ønske om å utfordre og feminisere det etablerte maskuline synet på Skram. Her trekker Tiberg frem de samme kvalitetene som Jæger og Bing beskriver i sine litteraturhistoriske utgivelser, men påpeker hvordan det er disse kvalitetene som gjør henne kvinnelig heller enn mandig. Dette synet på Skram er det Borghild Krane viderefører i boken *Amalie Skram og kvinnens problem*. Krane mener at få har stilt det mannlige og kvinnelige vesen opp mot hverandre slik Skram gjorde gjennom sin litterære produksjon (1951: 7).

Beskrivelsen om at Skram var “kvindelighetens varme hjerte” og at hun åpner seg for “menneskehetens lidelse” en ekstravagant beskrivelse av en forfatter. Det står også i sterk kontrast til de beskrivelsene som finnes i Jæger og Bings litteraturhistorier om hennes “krasse” og “mandige” litteratur. Jeg vil si at denne skildringen av Skram fremstår som et slags overdrevet frampek mot det senere feministiske synet på henne. Kanskje var det nødvendig å trekke det såpass langt for at leseren på det tidspunktet skulle forstå at Skrams utgivelser heller var et tegn på innsikt og forståelse for mennesket, og de lidelsene mennesker ofte går gjennom. Tiberg kan ha ønsket å understreke at skrivestilen hennes ikke var tegn på maskulinitet, men heller hennes medmenneskelighet som kvinne. Hun er tydelig klar over at det etablerte forfatterbildet av Skram maler henne som en mandig forfatter, og istedenfor å forsøke å fjerne det kjønnede bildet av Skram som mandig, viser hun til at dette bildet også kan forstås som noe

feminint og kvinnelig. Dermed snur Tiberg synet på Skrams forfatterskap fra mandig til kvinnelig, og sørger for at forfatterbildet av Skram fortsatt er preget av kjønn.

“...frekk, freidig og ubarmhjertig blottende, men mest av alt ’sandhetskjærlig’”: Helene Lassen (1858-1931)

Helene Lassens har skrevet et litteraturhistorisk kapittel om kvinnelige forfattere, inkludert Amalie Skram, i utgivelsen *Norske kvinder : en oversigt over deres stilling og livsvilkaar i hundredeaaret 1814-1914. 1*. Boken ble utgitt i 1914. Selv om denne utgivelsen ikke er rent litteraturhistorisk, ser jeg på den som relevant å inkludere i denne oppgaven da jeg ser behov for å ta for meg noen av de litteraturhistoriske utgivelsene til kvinnelige historikere fra perioden da Amalie Skram var aktiv som forfatter. Selve utgivelsen tar for seg ulike norske kvinner som var synlige i samfunnsbildet av ulike årsaker. I forordet beskrives boken som “en praktisk haandbog med korte biografier over de kvinder, som op igjennem tiderne har præget vort folk” (Høgh og Mørck, 1914: V). Selv om boken tar for seg kvinner i alle mulige roller, kan Lassens kapittel om kvinnelige forfattere leses som et litteraturhistorisk verk i sin egen rett. Bokens redaktører er kvinnesaksforkjemperne Marie Høgh og Fredrikke Mørck. Helene Lassen selv har det vist seg å være vanskelig å finne biografisk informasjon om, bortsett fra det som står skrevet om henne i det samme verket som hun selv har bidratt i. Som en appendiks til Lassens kapittel om norske forfattere, har Fredrikke Mørck skrevet om hvem Lassen var. Her forklarer hun Lassens tilhørighet til kvinnesaken, at hun debuterte i tidsskriftet *Nylænde* og om hennes andre utgivelser, både skjønnlitterære og litteraturhistoriske (1914: 305).

Som hos Jæger, begynner også Lassens litteraturhistoriske skildring av Amalie Skram med å sammenligne henne med forfatteren Alvilde Prydtz, og beskrive disse to som de største kvinnelige forfatterne etter Camilla Collett (Lassen, 1914: 293). Lassen forklarer imidlertid at beskrivelsen av Skram som en av de største kvinnelige forfatterne i Norge, av enkelte kunne oppfattes som et hån mot Collett, fordi hun var så forskjellig i sin skrivestil som det kunne bli (Ibid). Collett var “...fornem som en svane, blyg som en 17 aars pike i vore bestemødres tid”, mens Skram var frekk, freidig og ubarmhjertig blottende, men mest av alt ’sandhetskjærlig” (Lassen, 1914: 294-295). Dette er en beskrivelse som kan gjøre det mulig å trekke linjer til Tibergs hyperbolske skildring av Skrams kjærlige kvinnelighet, men mest av alt ligner Lassens beskrivelser de vi finner i Jæger, Bings og Nærups litteraturhistoriske utgivelser.

Lassens beskrivelser av Skram som “frekk” og “freidig”, kan minne om de i Jæger og Bings litteraturhistoriske utgivelser. Ord som realistisk, sannhetssøkende og kross blir brukt i alle utgivelsene. Forskjellen mellom de to mannlige litteraturhistorikerne, Jæger og Bing, og Helene Lassen er hvordan disse beskrivelsene blir assosiert med kjønn. Selv om Jæger og Bing bruker disse beskrivelsene til å understreke Skrams “maskulinitet” som forfatter, trekker ikke Lassen noen tråder mellom Skrams kjønn og skrivestilen hennes. Lassen viser heller ikke til noen mannlige forfattere som er like i stilen, men bruker Collett og Prydtz som kontraster når det gjelder skrivestil og poetikk. Dette kan henge sammen med at forfatteren, Lassen, selv er en kvinne og kvinnesaksforkjemper, og at hun i mindre grad assosierer trekk som kross og sannhetssøkende med det maskuline og mandige. Lassen, som arbeidet med flere kvinner som var aktive i kvinnebevegelsen, var vant til sterke kvinner med ulike interesser, holdninger, og meninger, og assosierte derfor trolig ikke Skrams kvaliteter som noe annet enn Skrams særegne stil og hennes væremåte.

Her ser jeg det også som relevant å nevne at Lassens litteraturhistoriske kapittel er tatt fra en bok som er skrevet av kvinner og om kvinner. Bokens to redaktører, Marie Høgh og Fredrikke Mørck, er kjente forkjempere for kvinners rettigheter, som også selv beskrives i boken. Skildringen av Marie Høgh finnes i kapittelet om «Norges første kvindelige handelsreisende» og Fredrikke Mørck står det skrevet om i kapittelet «Kvinder i den høiere skoles tjeneste». Det er kanskje mulig å si at boken fremmer et subjektivt eller politisert syn på Amalie Skram med tanke på bokens redaktører og medforfattere. Til tross for dette oppfatter jeg ikke fremstillingen som unødvendig opptatt av Skrams kvinnelige kjønn. Slik jeg oppfatter det, er forskjellene mellom de mannlige og de kvinnelige litteraturhistorikernes ordbruk om Skram basert på deres egne kjønn og oppfatninger av kjønnsrollene i datidens samfunn. Beskrivelsene har mange fellestrekk, men metodene deres og enkelte ordvalg er det som skiller de i størst grad.

Selv om Lassens skildring av Skram er lik de andre litteraturhistoriske utgivelsene, skiller hennes fokus på hvordan Skram var en foregangskvinne innenfor forfatteryrket henne fra resten av litteraturhistorikerne. Lassen beskriver hvordan forfattere som Skram åpnet for flere kvinnelige forfattere, og vekket motet til å skrive (Lassen, 1914: 295). Hun fokuserer i stor grad på hvordan Skram er en tøff forfatter og hvordan hennes utgivelser var en inspirasjon for andre kvinnelige forfattere. Det er ingen sammenligninger med mannlige forfattere, og hun nevner aldri at stilen til Skram er mandig eller på noen måte maskulin. Slik skrives Skram for første gang inn i en rent kvinnelitterær litteraturhistorisk skrivning.

Mandig eller kvindelighetens varme hjerte?

Ut fra de funnene jeg har gjort meg i de fem eldre litteraturhistoriske utgivelsene, er det tydelig at det råder en enighet om at Skram var en forfatter som utfordret samfunnsnormene som eksisterte. De tidlige skildringene av henne som “krass” og “mandig”, er en sterk motsetning til den “ømhet” og kvinnelighet som fremheves i de to siste eksemplene. Det inntrykket litteraturhistoriene fra årene mellom 1890 og 1915 gir meg, er at de fleste kvinnelige forfattere innfridde samfunnets forventninger til dem, mens Amalie Skram utfordret gjennom sin sannhetssøkende og mer realistiske litteratur. Det utfordrende og banebrytende ved Skrams skriving speiles i de kontrastfylte og utpreget kjønnede fremstillingene av henne i de tidligere litteraturhistoriene.

Det funnet jeg ser på som mest interessant i arbeidet med de eldre litteraturhistoriske utgivelsene, er forskjellen mellom de mannlige og de kvinnelige litteraturhistorikernes skildringer av Skram. Dette gjelder spesielt Jæger og Bings beskrivelser av Skrams “mandige” skrivestil. Denne skildringen finnes ikke i Lassens kapittel, og Tiberg har kun skrevet om det som et eksempel på hvordan Skram ofte ble beskrevet i litteraturhistorien. Vi så imidlertid at også Nærup holdt seg unna å beskrive Skram som mandig i sitt verk. Til tross for dette, kan en tydelig se hvordan kjønnet på litteraturhistorikeren har noe å si for beskrivelsen av Skram som kvinnelig forfatter. Har Lassen og Tibert unnlatt å kalle Skram “mandig” siden de i større grad kjenner til hvordan det faktisk er å være kvinne? Eller er det i Lassens tilfelle bevisst gjort som en deltaker i periodens kvinnesaksbevegelse å ikke bruke beskrivelser som “mandig” om Skram?

Dette skillet mellom de mannlige og de kvinnelige litteraturhistorierne stemmer også overens med Borghild Kranes oppsummering av spørsmål som har fulgt framstillingene av Skram “... var hun først og fremst mandig og motig, eller var hun i grunnen kvinnelig og øm?” (Krane, 1951: 7). Så selv om det råder enighet om Skrams stil, er det i større grad hvorvidt hennes vesen er mandig eller kvinnelig, som er forskjellig i disse utgivelsene. Tiberg fokuserer på hvordan Skrams egenskaper som forfatter egentlig er kvinnelige, selv om de har blitt oppfattet som mandige i hennes tid. Lassen fokuserer på hvordan Skram som menneske var realistisk og sannhetssøkende i sine utgivelser, uten å gå inn på hennes kjønn. De samme egenskapene som Jæger og Bing legger til grunn for å kalle Skram “mandig” og plassere henne et sted mellom de kvinnelige og de mannlige forfatterne i perioden.

Kapittel 3. Rekanoniseringen av Amalie Skram, 1980

I løpet av de siste tiårene av 1900-tallet var det en stor feministisk bølge som sveipet over landet. Dette førte til en økt interesse for litteratur skrevet av kvinner. Ikke bare moderne litteratur, men også den eldre litteraturen som kunne vise frem kvinners liv, tanker og refleksjoner. Forfattere som Amalie Skram ble viktige, også i den nye kvinnebevegelsen. Nå skulle Skrams litteratur leses og forstås på nytt. Hvem Amalie Skram var og hva hennes litteratur har betydd, er spørsmål som ble stilt. Litteraturhistorikere og forskere plukket derfor opp Skram på nytt og så både på henne og litteraturen hun produserte med nye øyne. Bildet de maler av Skram, er på mange måter likt det bildet som Jæger, Bing, Lassen og til dels Tiberg beskriver. De største endringene er forskjellen er et endret fokus på hva som er viktigst av Skram som menneske og litteraturen hun skrev. Til tross for det forskjellige fokuset av de litteraturhistoriske fremstillingene av Skram, er det viktig forstå at de i stor grad baserer seg på samme kunnskap om Skram på 1980-tallet, som de gjorde i årene mellom 1890-1915.

Jeg har valgt å forholde meg hovedsakelig til tre verk fra denne perioden. Det første verket jeg har analysert er *Norsk kvinnelitteraturhistorie Bind 1* fra 1988 med Irene Engelstad, Jorunn Hareide, Irene Iversen, Torill Steinfeld, og Janneken Øverland som redaktører. Delkapitlet om Amalie Skram er skrevet av Irene Engelstad, som er litteraturforsker og professor ved universitetet i Oslo. Denne litteraturhistorien tar, gjennom tre bind, for seg norske kvinnelige forfattere mellom år 1600 og frem til 1980-tallet da bøkene ble utgitt. Det andre litteraturhistoriske verket er Willy Dahls *Norges litteratur II - Tid og tekst 1884-1935* utgitt i 1984. Det er det andre bindet av totalt tre som tar for seg norsk litteraturhistorie fra 1814 til 1971. Det siste verket er *Kvinnenes kulturhistorie* med Kari Vogt, Sissel Lie, Karin Gundersen og Jorunn Bjørgum i redaksjonen. Kapitlet som skildrer Skram og andre kvinnelige forfattere er *Kvinnelitteratur i Norden fra år 1800 til i dag*, skrevet av Åse Hiorth Lervik.

Amalie Skram, en grov forfatter: Irene Engelstad

Irene Engelstad er professor ved universitetet i Oslo. Hun skrev doktorgradsavhandling om Amalie Skram, og har senere gitt ut flere verk hvor hun skriver om Skrams liv og virke. Engelstads portrett av Skram er plassert i *Norsk kvinnelitteraturhistorie Bind 1* fra 1988, som tar for seg litteraturhistorien mellom 1600-1900. Over seks sider skildrer Engelstad Amalie Skrams liv og litteratur. I tillegg til dette blir Skram tatt opp flere steder gjennom boken for

blant annet å sammenligne henne med andre forfatteres skrivestil og relevans i litteraturhistorien.

Allerede i bokens forord har redaksjonen påpekt noe som tydelig kommer frem i de eldre litteraturhistoriske utgivelsene: De beskriver hvordan det å være kvinne og forfatter gjennom tidene har vært oppfattet som lite “dameaktig”, og at kvinner derfor ofte skrev i det skjulte (Engelstad, Hareide, Iversen, Steinfeld og Øverland, 1988: 7). I flere av de eldre litteraturhistoriske utgivelsene er det tydelig at samfunnets etablerte syn på forfatteryrket var at det var forbeholdt menn. Skrams stil blir av Jæger og Bing gjennomgående beskrevet som “mandig” uten at noen forklaring blir gitt, noe som trolig henger sammen med samfunnets etablerte forventninger til Skram på grunn av kjønnet hennes.

Det er derfor ikke overraskende at det er ujevn vekt mellom menn og kvinner i den eldre litteraturhistorien. I forhold til mannlige forfattere har mange kvinner ofte blitt ansett som mindre betydningsfulle, noe som og ligger til grunn for at det var behov for et litteraturhistorisk verk kun for de kvinnelige forfatterne (Engelstad et al. 1988: 7). De få kvinnene som blir inkludert i litteraturhistorien har ofte fått mindre plass enn de mannlige (Ibid). Dette aspektet ved kvinners plassering i tidligere litteraturhistorie er tydelig i både Jæger og Bings litteraturhistoriske utgivelser. Skram har kun blitt viet noen få linjer, mens flere av de mannlige forfatterne blir, over flere sider beskrevet i detalj, både når det kommer til person og forfatterskapet deres. Kvinnelige forfattere har opp gjennom historien fått liten plass, og terskelen for å bli inkludert har vært høy.

Redaksjonen påpeker også at beskrivelsene av Skram som “mann” er karakteristisk og at den har vært nødvendig for sørge for hennes plass i litteraturhistorien opp gjennom tidene (Engelstad et al. 1988: 7-8). Den såkalte mandige eller maskuline skrivestilen til Skram har sørget for hennes plass i historien, og som en forfatter som har vært verdt å gi plass. Gjennom *Norsk kvinnelitteraturhistorie* skriver redaksjonen at de nå ønsker å gi kvinnelige forfattere plass på sine egne premisser, både de kjente og de mindre kjente. Dette verket retter derfor fokus mot forfatterportretter av kvinner som tidligere har blitt ekskludert eller har fått liten plass i historien. Kjønn er viktig spesielt i beskrivelsene av eldre litteratur, da kvinner ofte tidligere har blitt utelatt eller inkludert i langt mindre grad enn deres mannlige kollegaer. Selv om Skram sjelden har blitt utelatt i litteraturhistorien har hun likevel fått et mye større forfatterportrett i disse nye litteraturhistoriene som knytter henne til en kvinnelig litterær tradisjon.

Engelstad beskriver flere aspekter av livet til Skram som oppfattes som relevante for å forstå forfatteren. Hun bruker blant annet brevkorrespondanser for å understreke hvordan Skram faktisk var, i tillegg til korte beskrivelser av livet hennes, slik som hennes tilhørighet til borgerskapet, hennes skilsmisse, og opprør mot samfunnets etablerte forventninger (1988: 190). Jeg vil hevde at de aspektene ved Skrams privatliv som Engelstad har inkludert i portrettet, er betydningsfulle i den sammenhengen de er satt i. For å introdusere Skram, bruker Engelstad et sitat funnet i et brev Skram skrev til sin bror tidlig i forfatterkarrieren. Skram sa at hun skulle bli: “ganske anderledes grov”. Det å bruke kilder for å vise til Skrams tanker skiller denne moderne litteraturhistorien fra de eldre litteraturhistoriske verkene, slik som eksempelvis Bing, som heller skildret Skrams tanker uten å vise til kilder eller påpeke hva som var hans egne antagelser. Ved å referere til dette brevet etablerer Engelstad allerede her at Skram fra starten av hadde et ønske om å sjokkere leserne sine, hun skulle bevisst skape litteratur som rystet samfunnet (Ibid). Denne “grovheten” var det som fikk Skram til å skille seg ut som forfatter.

Engelstad trekker også inn bøker som John Paulsens *Moderne Damer* fra 1883, en bok med hovedkarakter basert på Amalie Skram, som skildrer den moderne kvinnen, og beskriver henne som en som ikke er til å stole på. Han er i sin utgivelse moraliserende overfor kvinnen. Engelstad beskriver Amalie Skrams måte å skrive om kvinner på som en ganske annen. Skrams skildringer av kvinneskikkelsen oppfattes som et studie av det psykologiske og sosiale ved mennesket (Engelstad, 1988: 190-191). Engelstad viser hvordan andre forfattere kunne være moraliserende og konkluderende når det kom til kjønnsroller og væremåter. Skram derimot viste ganske enkelt frem mennesket, menneskets indre, og det sosiale mennesket (Ibid).

Engelstads litteraturhistoriske portrett av Skram fremstår i stor grad som objektiv og faktabasert, samtidig som hun går aktivt i møte med de etablerte forfatterbildene og drøfter dem. Det er ingen antagelser eller synsing rundt Skrams indre liv, noe som preger den eldre litteraturhistorien i stor grad. Denne måten å skrive litteraturhistorie på er det som skiller den eldre litteraturhistorien fra den nyere i størst grad. Innholdet vil jeg si at oppleves som relevant for fremstillingen av Skram. Det er ikke inkludert sider ved Skrams privatliv som kan fremstå som unødvendig, det som blir tatt opp er relevant for å trekke linjer til litteraturen Skram skrev, og for å sette Skram inn i et historisk perspektiv. Dette er i tråd med den litteraturteoretiske utviklingen hvor forfatteren ikke lenger er viktigere enn teksten. Selv om forfatterrollen ikke er

utslettet eller erklært død, slik Foucault og Barthes beskrev, er forfatterrollen minimal i denne litteraturhistoriske utgivelsen. Der Engelstad trekker inn Skram, er det på langt med problematiserte måter enn i den eldre litteraturhistorien. Hun kildebelegger og argumenterer for bruken av forfatterinformasjon. I på grunn av dette blir forfatterens kjønn relevant og bidrar til en videreføring av det historisk kjønnede forfatterbildet.

Det å skulle sette Skram inn i et diakront, altså i et historisk perspektiv, er viktig i *Norsk kvinnelitteraturhistorie*, men ikke noe som har vært spesielt relevant i de eldre litteraturhistoriske utgivelsene. Nå er det også mulig å si at det kan ha blitt oppfattet som overflødig å sette Skram inn i et samtidshistorisk perspektiv, men de har heller ikke fokusert noe særlig på kvinnerollen, annet enn det som det forventes at leseren allerede vet om kjønnsrollene, som de ville gjort i den perioden da litteraturhistoriene ble utgitt. Dette verket skildret bare kvinnelige forfattere som en egen kategori, men hvordan vil et mer omfattende litteraturhistorisk verk, som ikke har et uttalt mål om å hente frem kvinnelige forfattere, ta for seg Skram og hennes litteratur?

Borgerkvinnen og ekteskapet: Willy Dahl

Professor i norsk litteratur Willy Dahl har skrevet det andre litteraturhistoriske verket fra 1980-årene: *Norges litteratur*. Dahl har markert seg som en av de mest fremtredende litteraturforskerne gjennom siste halvdel av 1900-tallet. Hans litteraturhistorie er over tre bind som beskriver den norske litteraturhistorien fra 1814 til 1980. Disse tre bindene skildrer litteratur av både kvinnelige og mannlige forfattere, men Dahl har delt opp kapitlene til å beskrive ulike fenomener i litteraturen. Beskrivelsene av Skram finner vi i seriens andre bind, som tar for seg litteraturhistorien i årene mellom 1884 og 1935.

Der Engelstad skriver et litteraturhistorisk verk med oversiktlige forfatterportretter som tar for seg én og én forfatter, skriver Dahl i større grad en sammenhengende historisk tekst delt opp i større kapitler. Historie, samfunnsutvikling, og forfatterhistorier henger sammen i disse litteraturhistoriske verkene, og dette gjør det interessant å se hvordan kvinnebevegelsen har blitt del av det kontekstuelle rammeverket. Kapitlene er gjerne delt opp i historiske prosesser slik som kapitlet som inneholder Skram, tittelen her er "Borgerkvinnens problematiske liv og det litterære venstres politiske vonbrot". I dette kapitlet diskuterer Dahl de problemene borgerlige kvinner, som Skram, møtte i samfunnet de var en del av. Problemene kvinner forholdt seg til forklares gjennom litterære skildringer av borgerkvinnens liv. Dette er flettet inn i beskrivelsen

av datidens politikk og samfunnsstrukturer. I tillegg har Dahl skrevet om Skram i kapittelet ”Kvinner, moral og venstrepolitikk”. Kjønn er altså viktig i begge kapitlene som tar opp Skram og hennes forfatterskap.

Skram står altså ikke alene i dette verket, hun blir inkludert i sin tid, sammen med andre forfattere som arbeidet i disse årene. Forskjellene og ulikhetene dem i mellom spiller en stor rolle i denne litteraturhistoriske utgivelsen. Alt er flettet sammen i historien, og alle spiller en rolle i den litterære utviklingen gjennom historien.

Dahl introduserer kapittelet med Skrams karakter Constance, fra *Constance Ring*, og bruker karakterens opplevelser av samfunnet som introduksjon til kapittelet. Dahl stiller og spørsmål om romanens handling baserer seg på Skrams egne opplevelser (1984: 14). Constances opplevelser i ekteskapet, med en eldre, utro ektemann, og hennes inntrykk av elendigheten og nøden i Kristianias slum maler et bilde av kvinnenens liv i perioden (Dahl, 1984: 9). Det er Constance som representerer “borgerkvinnen” gjennom dette kapittelet. Ved å beskrive Constances opplevelser, gir Dahl leseren et innblikk i livene til kvinnene i borgerklassen, og samtidig trekker han inn praktisk informasjon om populære måter å skrive på, som romanlitteraturen (1984: 11). Dahl viser også frem hvordan ulike tolkninger av Constance har eksistert opp gjennom tidene, slik som hennes rolle som en kvinne som ikke kunne elske (1984: 14). Akkurat dette med å sette litteraturen inn i et historisk perspektiv med minimalt med fokus på forfatteren plasserer Dahls litteraturhistorie i en særstilling. Han forholder seg i mindre grad til den historisk-biografiske metoden enn de eldre litteraturhistoriske verkene. Likevel vil jeg fortsatt kalle dette verket for preget av den historisk-biografiske metoden, men på samme måte som *Norsk kvinnelitteraturhistorie* har fokus skiftet fra forfatter til litteraturen.

Dahl skriver lite om forfatterens liv, men er gjennomgående fokusert på deres utgivelser og å plassere de inn i et historisk perspektiv. Boken hans er rent *litteraturhistorisk*, det eneste biografiske vi får vite om Skrams privatliv er en kort tekst som står under et portrett av henne: “Her er Amalie Müller 27 år gammel. Hun hadde da vært gift i ni år. Fem år etter ble ekteskapet oppløst” (Dahl, 1984: 9). Slik jeg ser det er denne teksten inkludert for å vise hva slags tilhørighet Skram hadde til ekteskapets problemer og hvordan hun delte erfaringer med karakteren Constance Ring. Akkurat denne sammenligningen mellom Skram og romankarakteren Constance bidrar til at Dahl viser hvordan Skram kan ha brukt sine egne

erfaringer som kvinne i litteraturen hun skrev. Dette henger absolutt sammen med Skrams kjønn og, viser hvordan hun brukte sine erfaringer som kvinne i ekteskapet som forfatter.

Som overskriften tilsier, “Borgerkvinnens problematiske liv og det litterære venstres politiske vonbrot”, handler kapittelet om kvinnen. Derfor har Dahl fokus rettet mot de kvinnelige karakterene i litteratur skrevet av både kvinner og menn, det er de ulike karakterene som er vesentlig for å vise samfunnet og forventningene til kvinnene i datidens samfunn. De ulike litterære karakterene maler et bilde av samfunnet, mens forfatterne er i bakgrunnen gjennom hele dette litteraturhistoriske verket. Det samme i kapittelet “Kvinner, moral og venstrepolitikk”, her er fokuset fortsatt på kvinnen i litteraturen og kvinnens opplevelser, hovedsakelig rundt ekteskapet og seksualitet. Han trekker inn hvordan Skrams skildringer av intime detaljer ved samlivet i dårlige ekteskap skulle vise kvinnens vanskelige virkelighet. Dahl forklarer hvordan disse skildringene ble oppfattet som rå og heslige og utfordret leseren (1984: 25). Fokuset på Skrams skildringer av kvinnens liv er like det fokuset Engelstad benytter seg av slik som å understreke hvor grov Skram var og ønsket å være i sine litterære utgivelser. Det som skiller disse to litteraturhistoriske utgivelsene i størst grad er hvordan Engelstad bruker mer tid på å generelt beskrive hvilke metoder Skram benyttet seg av som forfatter. Dahl bruker i større grad Skrams litteratur for å forklare ulike litterære prosesser gjennom eksempler fra litteraturen hun skrev.

Dahl gir ikke leseren noe særlig inntrykk av Skram bortsett fra det litterære og profesjonelle. Det han skriver om Skrams litterære arbeider viser det samme som alle litteraturhistorikerne har vist i sine utgivelser, at Skram presenterte et brutalt og ærlig litterært univers. Skram skriver på en måte som er både “rå og heslig”, og det er disse aspektene som utfordret publikum (Dahl, 1984: 25). Kapittelet oppfattes, på grunn av dette, som om det har et profesjonelt fokus, det er objektivt, og basert på observasjoner fra Skrams litteratur og kjennskap til perioden da litteraturen ble gitt ut. Litteraturen er i fokus og Skram som person samt hennes privatliv er lite inkludert i denne litteraturhistoriske utgivelsen. Likevel vil jeg beskrive det fokus som eksisterer i Dahls litteraturhistorie som en fortsettelse på det kjønnete forfatterbildet av Skram.

Dette fokuset på litteraturen og karakterene i litteraturen er det som skiller de moderne og de eldre litteraturhistoriene i størst grad. Der Jæger, Bing, og Lassen fokuserer på Skram, fokuserer Engelstad og Dahl på litteraturen Skram skrev. Dette henger mest sannsynligvis sammen med det moderne synet på litteraturhistorie, hvor litteraturen lenge har vært viktigere enn forfatteren.

Dette viser en større endring i hva som var viktig med forfatterbildet. Forfatterbildet eksisterer fortsatt, men det er ikke like viktig som i de eldre utgivelsene. Selv om Skram som menneske ikke lenger er like viktig i litteraturhistorien, er fortsatt hennes kjønn eller karakterene i hennes litteraturs kjønn det som definerer hennes plassering i litteraturhistoriske utgivelser.

Kvinnen i samfunnet: Lervik, Iversen og Øverland

Det tredje verket jeg skal analysere, er *Kvinnenes kulturhistorie* med Kari Vogt, Sissel Lie, Karin Gundersen og Jorunn Bjørgum i redaksjonen. Boken som inneholder beskrivelsene av Skram er det andre av totalt tre bind, utgitt mellom 1985 og 1988. Amalie Skram og andre forfattere fra Norden finner vi i kapittelet “Kvinnelitteratur i Norden fra år 1800 til i dag”, skrevet av Åse Hiorth Lervik. Lervik var professor i litteratur ved Universitetet i Tromsø, og arbeidet ofte med kvinnelige forfattere og kvinner i norsk litteratur. Deretter står det en del om Skram i kapittelet “Sedelighetsfeiden i 1880-åra”, skrevet av Irene Iversen som er professor emerita i litteraturvitenskap ved Universitetet i Oslo. Til slutt er Skram også nevnt i kapittelet “Den nye kvinnelitteraturen i Norden” skrevet av litteraturhistoriker Janneken Øverland. Det er vanskelig å si akkurat hvor mye plass som er viet Skram da alle disse kapitlene fletter Skram inn i sin tid og sammen med blant annet andre forfattere i samme periode. Likevel vil jeg påpeke at det er omfattende informasjon om Skram gjennom de tre kapitlene som tar for seg forskjellige aspekter ved kvinner i litteraturen.

Lervik introduserer “Kvinnelitteratur i Norden fra år 1800 til i dag” ved å beskrive kvinnelige forfatteres situasjon på 1800-tallet, hvordan kvinner ofte skrev i skjul og fikk mannlige familiemedlemmer til å stå som forfatter i deres utgivelser (1985: 49). Her er det mye av det samme fokuset som vi finner i *Norsk kvinnelitteraturhistories* innledning. Det blir brukt for å vise leseren litt om kvinnelige forfatteres situasjon i denne perioden, i tillegg til å vise hvordan og hvorfor de skrev. Ved å beskrive hva kvinnens samfunnsrolle var allerede innledningsvis gir leseren et tydeligere bilde av det etablerte synet på kvinnen. Lervik påpeker også hvordan det var vanskelig for kvinnen å gjøre opprør mot samfunnsstrukturene før slutten av 1800-tallet, men samtidig var det kvinnelige forfattere som uttrykte misnøye med familierollen gjennom sin litteratur (1985: 50).

Amalie Skram blir trukket frem, sammen med svenske Victoria Benedictsson og finske Minna Canth, som Nordens første store kvinnelige realister (Lervik, 1985: 53). Lervik beskriver hvordan disse forfatterne viste hvordan samfunnsstrukturene hang sammen med kvinnenes

problemer. De skrev om hvordan kvinnene virkelig oppfattet ekteskapet, alt fra sjokket med bryllupsnatten, til fornedringen enkelte kvinner kunne disponeres for av ektemenn som var alkoholikere eller voldelige (Ibid). Mot slutten av 1800-tallet er kvinnebevegelsen et faktum, kvinnene ønsket like rettigheter, lønn og stemmerett er viktige stikkord i denne perioden. I litteraturen speiles ikke denne frigjøringskampen, men forfatterne tok ofte for seg kvinnens indre kamp og frigjøring i familiestrukturane (Lervik, 1985: 54). De kvinnelige forfatterne tok ikke for seg de store problemene for kvinnene på et større nivå, men var i større grad opptatt av å vise kvinnens indre liv og hennes problemer innad i familie og gjennom ekteskapet.

Slik som i litteraturhistoriene fra 1890-1915, er forfatterens kjønn inkludert, men av en annen grunn enn tidligere. Her rettes fokus på kvinnen som den som i større grad forstår hva kvinnene i samfunnet gjennomgikk i sine liv og hvordan mange av disse kvinnelige forfatterne brukte sin stemme både bevisst og ubevisst for å delta i kvinnesaken. Dette har ført til at de har blitt knyttet til en kvinnelig og feministisk litterær tradisjon. Litteraturen til de kvinnelige forfatterne kunne bli oppfattet som kontroversiell, spesielt i diskusjoner om seksualitet og utroskap. På grunn av tematikken ble denne litteraturen også en del av sedelighetsdebatten på slutten av 1800-tallet. Iversen beskriver hvordan sedelighetsfeiden i 1880-årene startet blant annet som en følge av det økende antallet prostituerte, i tillegg til den behandlingen de prostituerte mottok fra ulike institusjoner i samfunnet (Iversen, 1985: 57). Litteratur av forfattere som Skram, Henrik Ibsen, og Hans Jæger omhandlet kontroversiell tematikk om seksualitet, arv, og moral, og ble på denne måten en stor del av debatten (Ibid). Iversen beskriver hvordan litteraturen til disse forfatterne ble forsøkt stoppet av leserne, politiet og utgivere grunnet det umoralske innholdet (Iversen, 1985: 62). Hun beskriver videre hvordan mange oppfattet litteraturen til spesielt Skram og Jæger som naturalistisk, noe som også i motsetning til blant annets Ibsens mer realistiske tilnærming, var usunne forfattere (Ibid). Iversen tar opp hvordan blant annet Skram var med på å presentere virkeligheten på en ny måte som vekket avsky i samfunnet og skapte debatt om spesielt kvinnens rolle i ekteskapet og samfunnet generelt.

Det siste kapittelet som nevner Skram, er “Den nye kvinnelitteraturen i Norden” skrevet av Janneken Øverland. Dette er spesielt relevant som et metaperspektiv på korpuset fra 1800-tallet, siden Øverland beskriver hvordan litteratur skrevet av kvinner økte i popularitet nettopp på denne tiden (Øverland, 1985: 335). Øverland beskriver hvordan interessen for Skram førte til forskning på henne og litteraturen, i tillegg til at alle Skrams verker ble utgitt på ny i løpet av 1800-tallet. Dette bidro til rekanoniseringen av Skram og flere andre kvinnelige forfattere. I

tillegg påpekes det hvordan kvinner og psykologien i litteraturen bygget bro mellom de eldre kvinnelige forfatterne og de nyere (Ibid). Denne interessen førte derfor til en naturlig interesse for å plukke opp eldre litteratur av kvinner for å forstå den på ny.

I dette verket skrives det i stor grad generelt om Skram som forfatter, om hennes evner til å forstå kvinnen og med det bli en del av kvinnesaken. Dette til tross for at Skram ikke ønsket å delta aktivt i kvinnebevegelsen. Hvordan blant annet litteraturen til Skram og forfattere som henne åpnet opp for samfunnsdebatt. Hennes realistiske litterære bilder av mennesket og virkeligheten vekket følelser av avsky hos mange lesere i samtiden, var en av grunnene til at litteraturen hennes ble ønsket velkommen da mange kvinnelige forfattere ble tatt inn i varmen på 1980-tallet.

Det som skiller dette verket i størst grad fra spesielt de nyere litteraturhistoriske utgivelsene, er at litteraturen Skram skrev ikke har fått noen plass. Her er det kun Skram og det generelle fokuset som eksisterte i hennes litteratur som er trukket frem som viktig. På det viset har forfatterne gått helt bort fra 1960-tallets forfatterdød og snudd disse teoriene opp ned og ved å vekke forfatteren til live som det historisk viktigste fra perioden. Da dette verket også handler om kvinnes kulturhistorie, har de snevret tematikken inn til å handle om de kvinnelige forfatterne i større grad enn deres litteraturproduksjon.

Videreføringen av forfatterbildet

Skrams kjønnede forfatterbilde videreføres i stor grad fra 1890-1915 over i litteraturhistorien fra 1980-tallet, men bildet har endret seg på et område. Det er det kjønnede bildet som har utviklet seg og ført til at Skram ikke lenger blir oppfattet som mandig, men heller en kvinne som deler av sine erfaringer og observasjoner fra sitt liv. Forfatterbildet er heller ikke lenger det viktigste i denne perioden, men heller litteraturen Skram produserte. Forfatterbilde blir brukt til å beskrive litterære prosesser og valg hun gjorde. Likevel er viderefører disse litteraturhistoriske utgivelsene i stor grad den historisk-biografiske metoden fra 1800-tallet, og det kjønnede forfatterbildet av Skram. Bare at forfatterbildet i denne perioden er preget av å plassere Skram inn i en kvinnelig litterær tradisjon.

Konklusjon

Dette masterarbeidet har dreid seg om de to forskningsspørsmålene: 1) Hvordan etableres forfatterbildet av Skram i et utvalg litteraturhistorie fra årene mellom 1890 og 1915, og hvilken rolle spiller kjønn i de tidlige fremstillingene av henne? 2) Hvordan videreføres dette forfatterbildet når Skram i 1980-årene hentes inn i litteraturhistoriske verk som har som mål å knytte henne til en kvinnelig litterær tradisjon?

Det første delspørsmålet har blitt besvart gjennom undersøkelser av et utvalg eldre litteraturhistoriske verker fra årene mellom 1890 og 1915. I tre av disse utgivelsene, av Henrik Jæger, Just Bing og Antonie Tiberg, skapte de et forfatterbilde som førte til en etablering av Skram som en “mandig” forfatter. Måten Skram skildret verden på førte til en fremstilling av henne som mindre kvinnelig enn flere av hennes kvinnelige kollegaer. Jæger og Bing er tydelige i sine beskrivelser av Skram som mandig, mens Tiberg heller refererer til den etablerte tanken om at Skram var mandig. Hun stilte også spørsmål om akkurat de kvalitetene som i samtiden var oppfattet som mandige, egentlig var tegn på en kvinnelig forståelse av verden. Ellers viser Helene Lassens kapittel ingen tegn til å fokusere på Skrams kjønn annet enn å trekke henne unna de andre kvinnelige forfatterne med skildringer om hennes “ubarmhjertighet” som forfatter, for deretter å bruke en sammenligning med Camilla Collett til å understreke den store kontrasten mellom disse to store kvinnelige forfatterne. Selv om Lassen aldri kaller Skram for mandig, holder hun fortsatt Skram på avstand fra de andre kvinnelige forfatterne som hun beskriver, ved å påpeke hennes litterære annerledeshet. Carl Nærup står på sin side bak det største forfatterportrettet av Skram som unngår å diskutere hvorvidt Skram var feminin eller maskulin i sine skildringer. Nærup bruker en del av de samme beskrivelsene om Skram som Jæger og Bing, men uten at de kjønnnes. Likevel er han lik Lassen i beskrivelsene av Skram som en forfatter som faller utenfor de etablerte kategoriene for hvor de fleste andre kvinnelige forfattere befant seg.

Skram blir gjennom alle de eldre litteraturhistoriske utgivelsene plassert i sin egen kategori som en annerledes forfatter, som skilte seg ut fra andre forfattere i samtiden. Selv om holdninger til Skrams kjønn ikke alltid nevnes eksplisitt blir Skram ofte gitt karakteristikk som assosieres med maskulinitet, slik Krane beskrev i *Amalie Skram og kvinnens problem* (1951: 6). Skram holdes derfor innenfor rammene til de mannlige forfatterne i sin egen periode.

Analysen av litteraturhistoriene fra 1980-årene viser hvordan det kjønnede forfatterbildet knyttet til Skram har blitt videreført i litteraturhistorien, og besvarer dermed det andre forskningsspørsmålet. I 1980-årene fikk Skrams forfatterskap oppmerksomhet som ledd i en prosess med å hente frem kvinnelige forfattere og (re)kanonisere dem. I denne prosessen ble det etablerte forfatterbildet av Skram videreført inn i de litteraturhistoriske utgivelsene som knyttet henne til en kvinnelig litterær tradisjon, men ofte ved at det ble drøftet og utfordret. Skildringer av Skram som realistisk, rå, heslig og en “samfunnsryster” ligner de skildringene som eksisterte i litteraturhistorien mellom 1890 og 1915. Det som skiller de eldre fra de nyere litteraturhistoriske utgivelsene i størst grad er at det kjønnede bildet av Skram har snudd, og ført til at Skram i større grad blir portrettert som en kvinnelig forfatter. Skram blir her oppfattet som en forfatter som brukte sine erfaringer som kvinne til å skildre samfunnet, mennesket og ekteskapet. Utviklingen i de litteraturhistoriske holdningene som har blitt satt til Skram grunnet hennes kjønn viser at Antonie Tiberg og Borghild Kranes tanker om Skrams kjønn viste frampek til senere holdninger og utviklinger i hvordan forfatterbildet hennes ville bli oppfattet.

Beskrivelsene av Skrams forfatterskap i denne perioden var altså for det meste likt de beskrivelsene som ble brukt i årene mellom 1890 og 1915, men sammen med samfunnsendringer og feministiske bevegelser har holdningene til hva som er kvinnelig forandret seg. Skrams kjønn har derfor vært viktig i begge periodene, men måten litteraturhistorikerne har beskrevet kjønn har endret seg. Tilnærmingen i de ulike periodene har vært forskjellig. Den eldre perioden med et større forfatterfokus og litteraturhistorikere som brukte den historisk-biografiske metoden. I motsetning til den moderne perioden med et større fokus på litteraturen, fortsatt med et historisk-biografisk fokus, men i mindre grad enn tidligere. Utviklingen har også ført til at Skram har vært en naturlig del av de litteraturhistoriene på 1980-tallet som ønsket å knytte henne til den kvinnelige litterære tradisjonen.

Skrams forfatterbilde har i begge periodene vært kjønnet og viser hvordan hennes kjønn har spilt en stor rolle i litteraturhistorien. Det kommer tydelig frem i den eldre litteraturhistorien med direkte fokus på egenskaper som var direkte “mandige” eller “kvinnelige”. I litteraturhistorien fra 1980-årene har synet på kjønn fokusert mer på å avgrense Skram som forfatter innenfor den kvinnelige litterære tradisjon, og ved å påpeke at de erfaringene hun som kvinne hadde gjort seg gjennom sitt liv er det som gjør henne til en forfatter som er “kvinnelig” heller enn “mandig”.

Dette studiet har vært viktig for å se på hva slags behandling, spesielt kvinnelige forfattere, har mottatt i litteraturhistorien, basert på litteraturhistoriske og biografiske skildringer av Amalie Skram. Mine analyser har belyst hvorfor det er viktig å ha et kritisk og historisk orientert blikk på litteraturhistorien, og at en må være bevisst på at litteraturhistorien er en historie i stadig utvikling og endring.

Litteraturliste

- Andersen, Per Thomas. (2012). *Norsk litteraturhistorie*. Oslo: Universitetsforlaget
- Barthes, Roland. (1977). *Image - Music - Text*. London: Fontana Paperbacks
- Beyer, Edvard. (1990). *Forskning og formidling*. Oslo: Aschehoug
- Bing, Just. (1904). *Norsk litteraturhistorie*. Kristiania: Frem - det nordiske forlag
- Blom, Ida. (1999). "Brudd og kontinuitet. Fra 1950 mot årtusenskiftet" I I. Blom og S. Sogner (Red.), *Med kjønnsperspektiv på norsk historie - fra vikingtid til 2000-årsskiftet*. (s.299-352). Oslo: Cappelen Akademisk Forlag
- Bull, Francis. (1923). "Bing, Just Johan, 1966-". I E. Bull, A. Krogvig og G. Gran (Red.), *Norsk Biografisk Leksikon*. (s. 519-521). Kristiania: Aschehoug
- Claudi, Mads. (2013). *Litteraturteori*. Bergen: Fagbokforlaget
- Collett, Camilla. (1854-1855). *Amtmandens Døttre*. Christiania: Johan Dahl
- Dahl, Willy. (1984). *Norges litteratur 2. Tid og tekst 1884-1935*. Oslo: Aschehoug & co
- Elster, Kristian. (1924). *Illustreret norsk litteraturhistorie II*. Kristiania: Gyldendalske bokhandel
- Engelstad, Irene., Hareide, Jorun., Iversen, Irene., Steinfeld, Torill. og Øverland, Janneken (Red.). (1988). *Norsk kvinnelitteraturhistorie - Bind 1 1600-1900*. Oslo: Pax Forlag AS
- Engelstad, Irene. (1988). "Naar jeg kommer, blir jeg ganske anderledes grov!". I I. Engelstad, J. Hareide, I. Iversen, T. Steinfeld, og J. Øverland (Red.), *Norsk kvinnelitteraturhistorie - Bind 1. 1600-1900*. (s. 190-196). Oslo: Pax Forlag AS
- Engelstad, Irene og Øverland, Janneken. (1981). *Frihet til å skrive – Artikler om kvinnelitteratur fra Amalie Skram til Cecilie Løveid*. Oslo: Pax Forlag AS
- Foucault, Michel. (2005). "Hva er en forfatter?". I A. Kittang, A. Linneberg, A. Melberg, og H. H. Skei (Red.), *Moderne litteraturteori - en antologi*. (s. 287-302) Oslo: Universitetsforlaget
- Garton, Janet. (2011). *Amalie - et forfatterliv*. Oslo: Gyldendal
- Gilbert, Sandra M. og Gubar, Susan. (2000). *The Madwoman in the Attic*. New Haven & London: Yale University Press
- Grepstad, Ottar. (1997). *Det litterære skattkammer*. Oslo: Det Norske Samlaget
- Gumbrecht, Hans Ulrich. (2005). "Litteraturens historie - et fragment af en forsvundet totalitet". I M. R. Thomsen og S. E. Larsen (Red.), *Litteraturhistoriografi*. Aarhus: Aarhus universitetsforlag
- Hagemann, Gro. (1999). "De stummes leir". I I. Blom og S. Sogner (Red.), *Med kjønnsperspektiv på norsk historie - fra vikingtid til 2000-årsskiftet*. (s.135-226). Oslo: Cappelen Akademisk Forlag
- Hagen, Erik Bjerck., Haarberg, Jon., Sejersted, Jørgen Magnus., Selboe, Tone. og Aaslestad, Petter. (2009). *Den norske litterære kanon 1700-1900*. Oslo: Aschehoug
- Haarder, Jon Helt. (2014). *Performativ Biografisme*. København: Gyldendal

- Høgh, Marie og Mørck, Fredrikke (Red.). *Norske kvinder - en oversigt over deres stilling og livsvilkaar i hundreaaret 1814-1914*. Kristiania: Berg og Høgh's forlag
- Iversen, Irene. (1985). "Sedelighetsfeiden i 1880-åra". I K. Vogt, S. Lie, K. Gundersen og J. Bjørgum (Red.), *Kvinnernes kulturhistorie - Fra 1800 til vår tid*. (s. 57-63). Oslo: Universitetsforlaget
- Iversen, Irene. (1989a). "Det seierrige 20. aarhundrede". I I. Engelstad, J. Hareide, I. Iversen, T. Steinfeld, og J. Øverland (Red.), *Norsk kvinnelitteraturhistorie - Bind 2 1900-1945*. (s. 7-21). Oslo: Pax Forlag AS
- Iversen, Irene. (1989b). "En kvinne-dominert tid". I I. Engelstad, J. Hareide, I. Iversen, T. Steinfeld, og J. Øverland (Red.), *Norsk kvinnelitteraturhistorie - Bind 2 1900-1945*. (s. 87-99). Oslo: Pax Forlag AS
- Jæger, Henrik. (1896). *Illustreret norsk litteraturhistorie*. Kristiania: Hjalmar Biglers Forlag
- Jørgensen, John Chr. (1974). *At læse forfatterskap*. København: Borgen
- Kittang, Atle. (1983). "Litteraturhistoriografien i historisk og teoretisk perspektiv". I A. Kittang, P. Meldahl og H. H. Skei (Red.), *Om litteraturhistorieskriving*. (s. 21-109). Bergen: Alvheim og Eide akademisk forlag
- Krane, Borghild. (1951). *Amalie Skram og kvinnens problem*. Oslo: Gyndendal Norsk Forlag
- Lassen, Helene. (1914). "Kvindelige forfattere". I M. Høgh og F. Mørck (Red.), *Norske kvinder - en oversigt over deres stilling og livsvilkaar i hundreaaret 1814-1914*. (s. 293-305). Kristiania: Berg og Høgh's forlag
- Lervik, Åse Hiorth. (1985). "Kvinnelitteratur i Norden fra år 1800 til i dag". I K. Vogt, S. Lie, K. Gundersen og J. Bjørgum (Red.), *Kvinnernes kulturhistorie - Fra 1800 til vår tid*. (s. 49-56). Oslo: Universitetsforlaget
- Meldahl, Per. (1983). "Den positivistiske og naturalistisk fargede litteraturhistorien" I A. Kittang, P. Meldahl og H. H. Skei (Red.), *Om litteraturhistorieskriving*. (s. 163-200). Bergen: Alvheim og Eide akademisk forlag
- Mørck, Fredrikke. (1914). "Helene Lassen". I M. Høgh og F. Mørck (Red.), *Norske kvinder - en oversigt over deres stilling og livsvilkaar i hundreaaret 1814-1914*. (s. 305). Kristiania: Berg og Høgh's forlag
- Nærup, Carl. (1905). *Illustreret norsk litteraturhistorie : Siste tidsrum 1890-1904*. Kristiania: Det Norske Aktieforlag
- Paulsen, John. (1883). *Moderne Damer*. København: Gyldendal
- Perkins, David. (2005). "Litteraturhistorie - en aktuell diskussion". I M. R. Thomsen og S. E. Larsen (Red.), *Litteraturhistoriografi*. (s. 41-72). Århus: Aarhus universitetsforlag
- Skram, Amalie. (1885). *Constance Ring*. Kristiania: Olaf Huseby & Co
- Storstein, Olav. (1936). "Jæger, Henrik Bernard, 1854-95". I A. W. Brøgger og E. Jensen (Red.), *Norsk biografisk leksikon*. (s. 142-144). Oslo: Aschehoug

- Thomsen, Mads Rosendahl og Larsen, Svend Erik. (2005). *Litteraturhistoriografi*. Århus: Aarhus universitetsforlag.
- Tiberg, Antonie. (1910). *Amalie Skram - som kunstner og menneske*. Kristiania: H. Aschehoug & Co
- Utdanningsdirektoratet. (2013). *Læreplanen i norsk (NOR1-05)*. Hentet fra:
<http://data.udir.no/kl06/NOR1-05.pdf>
- Wimsatt, W. K. og Beardsley, M. C. (1946). "The Intentional Fallacy". I *The Sewanee Review*, 54 (3), s. 468-488. Hentet fra: www.jstor.org/stable/27537676
- Winsnes, Andreas Hofgaard. (1949). "Carl Georg Nicolay Hansen Nærup" I A. W. Brøgger og E. Jansen (Red.), *Norsk biografisk leksikon*. (s. 291-293). Oslo: Aschehoug
- Øverland, Janneken. (1985). "Den nye kvinnelitteraturen i Norden". I K. Vogt, S. Lie, K. Gundersen og J. Bjørgum (Red.), *Kvinnenes kulturhistorie - Fra 1800 til vår tid*. (s. 332-336). Oslo: Universitetsforlaget

Masterarbeidets relevans for virket som lektor

Ettersom dette er en masteroppgave for femårig lektorutdanning i nordisk er det fordelaktig at oppgaven kan knyttes til en fremtidig jobb i ungdomsskolen eller videregående skole.

Dette masterarbeidet er først og fremst relevant for lektorutdanningen i nordisk da jeg som lærer må ha god innsikt i litteraturhistorien og ulike litterære prosesser. Jeg vil også trekke inn noen av målene for både ungdomsskole og videregående for å vise til hva læreplanen beskriver at elevene skal kunne når det kommer til litteratur og litteraturhistorie. Et eksempel på kompetansemål elevene i ungdomsskolen må forholde seg til er å: “lese og analysere et bredt utvalg tekster i ulike sjangere og medier på bokmål og nynorsk og formidle mulige tolkninger” (Utdanningsdirektoratet, 2013: 9). Ingen av målene på planen for ungdomsskoleelever går nærmere inn på hva som da skal inkluderes når det kommer til representasjon av forfattere. Jeg har og valgt å trekke inn et eksempel fra videregående: “lese et utvalg sentrale norske og noen europeiske tekster fra middelalderen til og med romantikken, sette dem inn i en kulturhistorisk sammenheng og kommentere form og innhold” (Utdanningsdirektoratet, 2013: 13). I tillegg til “analysere, tolke og sammenligne et utvalg sentrale norske og noen internasjonale tekster fra ulike litterære tradisjoner fra romantikken til i dag, og sette dem inn i en kulturhistorisk sammenheng” (Ibid). Som de fleste kompetansemålene i læreplanen er disse veldig generelle og åpner opp for at læreren selv må velge hvilke forfattere som skal prioriteres.

Masterarbeidet har med dette gitt meg en større innsikt i hvilke mekanismer som har ført til en nedprioritering av kvinner i litteraturhistorien. Dermed kan jeg som underviser være bevisst på hvorfor den litterære kanon har en skjevfordeling mellom kjønnene og at jeg selv må inkludere flere kvinnelige forfattere når jeg etterhvert skal undervise elever om den norske litteraturhistorien. I tillegg til dette har selve arbeidet med masteren gitt meg ny kunnskap om hvordan jeg arbeider med kilder og benytter disse i egne undersøkelser. Dette vil være svært verdifullt i min fremtidige undervisningspraksis.

Sammendrag

Dette masterarbeidet besvarer de to forskningsspørsmålene: 1) Hvordan etableres forfatterbildet av Amalie Skram i et utvalg litteraturhistorie fra årene mellom 1890 og 1915, og hvilken rolle spiller kjønn i de tidlige fremstillingene av henne? 2) Hvordan videreføres dette forfatterbildet når Skram i 1980-årene hentes inn i litteraturhistoriske verk som har som mål å knytte henne til en kvinnelig litterær tradisjon?

Oppgaven baserer seg på en komparativ litteraturhistoriografisk undersøkelse av de to periodene, som skal belyse hvordan Skrams forfatterbilde blir videreført fra 1890-1915 til 1980-årene. Basert på undersøkelsene har jeg funnet ut at det etablerte forfatterbildet av Skram i årene mellom 1890 og 1915 er preget av et syn på henne som naturalistisk, mandig og krass. Den komparative undersøkelsen viser at det etablerte bildet av Skram videreføres inn i litteraturhistorien på 1980-tallet, men at de samme beskrivelsene her assosieres med hennes kvinnelighet heller enn mandighet.

Resultatet viser derfor at forfatterbildet av Skram i liten grad har endret seg, men at samfunnets forventninger til kvinnelige forfattere har forandret seg og at de trekkene som tidligere har blitt oppfattet som lite kvinnelige er i 1980-årene akseptert som feminine og kvinnelige.

Abstract

This master thesis answers the following research questions: 1) How is the literary image of Amalie Skram as an author established, based on a selection of literary history between 1890-1915, and what role does gender play in the early depictions of her? 2) How is this image continued in the 1980s, when Skram is featured in a literary history that has the aim of tying her to a female literary tradition?

The thesis is based on a comparative literary historiographic study of the two periods, which seeks to reveal how Skram's literary image is continued from 1890-1915 to the 1980s. Based on the study, I have discovered that the established literary image of Skram in the years between 1890 and 1915 is characterized by a view of her as naturalistic, manly and coarse. The comparative study shows that this image of Skram is continued in the literary history of the 1980s, but that the same descriptions are associated with her womanhood rather than manliness.

The results therefore show that the literary image of Skram has remained almost the same, but that the societal expectations of female writers have changed to such an extent that features which in earlier periods were not associated with femininity, were accepted as feminine and womanly in the 1980s.

